

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Kateřina Zikmundová

Přechylování jmen ve francouzštině – sociolingvistické aspekty

Feminization of French profession words – sociolinguistic aspects

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Štichauer, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Jaroslavu Štichauerovi, Ph.D. za odbornou pomoc a podporu při zpracovávání tématu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Vdne.....

podpis

Klíčová slova (česky):

Feminizace

Substantiva

Přechylování

Sociolingvistika

Klíčová slova (anglicky):

Feminization

Nouns

Formation of feminine nouns

Sociolinguistics

Abstrakt (česky)

Otázka (ne)přechylování názvů povolání a titulů je celospolečenským tématem od 70. let minulého století, kdy na jazykový androcentrismus začala upozorňovat feministická hnutí. Smysl feminizace spočívá především v zajištění sociální viditelnosti žen, zvláště u žen ve vyšších pozicích. I přes překážky sociologického i lingvistického charakteru a kritiku odpůrců proces feminizace během uplynulých desetiletí značně pokročil a četné přechýlené formy se staly běžnými.

Abstract (in English):

Feminization of nouns describing professions and titles became a much debated question after feminist movement had started to talk about language androcentrism in public in the seventies. The objective of feminsation is to provide women with social visibility, which regards mainly women occupying important posts and functions. In spite of objections of both sociological and linguistic character, the process made rapid headway over the past few decades and many feminized nouns has become common.

1. Obsah

1. Obsah	6
2. Úvod.....	8
3. Uvedení do problematiky	9
3.1. Historický exkurz	9
3.2. Sociolingvistické aspekty feminizace – v čem spočívá její přínos	12
3.3. Překážky feminizace	14
3.3.1. Devalorizace přechýlených forem.....	14
3.3.2. Homonymie.....	16
3.3.3. Problematika generického maskulina.....	19
3.3.4. Eufonie	22
3.3.5. (Ne)ochota mluvčích ke změnám jazyka.....	23
3.4. Politicko-lingvistické aspekty a institucionální nástroje feminizace	24
3.4.1. Francie.....	24
3.4.2. Belgie	26
3.4.3. Kanadská provincie Québec.....	28
3.4.4. Švýcarsko	29
4. Lingvistický pohled na feminizaci.....	31
4.1. Charakter mluvnického rodu ve francouzštině.....	31
4.2. Typologie feminizace.....	33
4.2.1. Lexikální opozice dvou různých slov	33
4.2.2. Obourodé substantivum se změnou determinantu	33
4.2.2.1. Substantiva končící v mužském rodě na -e	33
4.2.2.2. Maskulina zakončena souhláskou	34
4.2.2.3. Maskulina končící na -eur	34
4.2.2.4. Maskulina končící na -a, -o nebo -u	35
4.2.3. Připojení koncového -e.....	35
4.2.3.1. Maskulina končící na -é nebo -i.....	35
4.2.3.2. Maskulina končící na souhlásku	35
4.2.4. Antepozice nebo postpozice výrazu <i>femme</i>	36
4.2.5. Přidání sufixu	36
4.2.6. Alternace sufixu	36
4.2.6.1. Maskulina, která končí na -eur a jsou přímými deriváty sloves.....	36
4.2.6.2. Maskulina neodvozená od slovesa, která končí na -teur.....	37

4.3.	Specifické případy.....	37
4.3.1.	Doctoresse	37
4.3.2.	Auteur, auteure, autrice, autoresse, authoressse	38
4.3.3.	Maîtresse	40
5.	Současné tendence	41
6.	Praktická část.....	42
6.1.	Charakteristika použitého korpusu.....	43
6.2.	Avocat/ Avocate.....	44
6.3.	Président/ présidente	45
6.4.	Rédacteur/ rédactrice.....	46
6.5.	Chirurgien/ chirurgienne	47
6.6.	Traducteur/ traductrice	48
6.7.	Souhrnné výsledky	49
7.	Závěr	50
8.	Bibliografie	51
9.	Résumé	56

2. Úvod

Práce se zabývá přechylováním názvů povolání a titulů ve francouzštině. Problematika, na kterou začala v průběhu 20. století poukazovat feministická hnutí, se od 70.let stala předmětem celospolečenské diskuse o vztahu jazyka a společnosti, která se jím dorozumívá. Se vzrůstajícím počtem žen na pozicích, které donedávna zastávali výhradně muži, se potřeba moci vykonavatelky těchto povolání adekvátně pojmenovat zvyšovala a některá feminina začala vznikat spontánně. V rámci korektního vyjadřování ve veřejnoprávní sféře vznikla také politická vůle feminizovat a na popud politických představitelů (frankofonních zemích) bylo zpracováno několik oficiálních příruček přechylování, přičemž další vznikaly na regionální úrovni (např. ve Švýcarsku). I přes nejednotné přijetí feminizace lze soudit, že se uživatelské tendence vyvíjejí ve prospěch feminizace.

Na počátku práce bude pojednán historický kontext feminizace. Následuje kapitola Sociolingvistické aspekty feminizace, která má za úkol odpovědět na otázku, jaké klady s sebou feminizace přináší. Dále se budeme věnovat několika případným překážkám feminizace. 3. část pak uzavírá Sociopolitické aspekty. Úkolem této kapitoly je zmapovat politická rozhodnutí a přijatá opatření ve věci feminizace ve čtyřech frankofonních zemích: Francii, Belgii, kanadské provincii Québecu a Švýcarsku.

Další část práce je věnována lingvistickému pohledu na feminizaci. Hned na jejím počátku je věnován prostor úvahám o charakteru mluvnického rodu ve francouzštině. Jak budeme na tuto gramatickou kategorii nahlížet, de facto určuje náš postoj k feminizaci. Potřeba feminizovat totiž vychází z přesvědčení, že maskulinum v praxi nezastupuje mužské a ženské subjekty rovnoměrně, jinými slovy pod pojmem *un ingénieur* si více uživatelů jazyka představí muže než ženu. Naproti tomu panuje v moderní lingvistice přesvědčení, že mluvnický rod je v současných jazycích naprosto arbitrární kategorie, která nemá s biologickým pohlavím popisovaných subjektů žádnou souvislost. Dále je věnován prostor morfologickým možnostem přechylování ve francouzštině, kde jsou na schématu francouzštině vlastních způsobů tvoření feminin popsána řešení přijatá ve čtyřech zmíněných frankofonních oblastech.

Poslední část je věnována praktické ukázce vývoje fenoménu feminizace v průběhu 20. století, kdy by několik vybraných substantiv mělo ukázat měnící se uživatelské tendence.

3. Uvedení do problematiky

3.1. Historický exkurz

Základní principy tvoření feminin si francouzština na počátku svého samostatného vývoje přenesla z latiny, kde se substantiva přechylovala pomocí alternace sufixů mužského a ženského rodu:

Přechylování v latině	
Maskulinum	Femininum
dominus (pán, manžel, hospodář)	domina (paní, hospodyně, manželka, milenka)
minister (pomocník, pastor, farář)	ministra (pomocnice, služka)*
cantor (zpěvák)	cantatrix (zpěvačka)
auctor (rozmnožovatel, svědek, původce, zástupce, učitel)	auctrix (stejně jako u příslušného maskulina)

Tuto možnost si zachovala i francouzština, díky čemuž mohla být feminina tvořena bez větších potíží morfologického charakteru. Mezi 12. a 16. stoletím byla feminina tvořena podle následujícího schématu (Cerquiglini 1999: 10-11):

- 1) Maskulina zakončená sufixem *-iere* byla přechylována pomocí sufixu *-iere* (*cuisinier/cuisiniere* – Kuchař/ kuchačka), maskulina zakončená sufixem *-eor* (totožný s dnešní francouzštině vlastním sufixem *-eur*) pomocí sufixu *-eresse* (*estuveor/estuveresse* – lazebník/ lazebnice).
- 2) Maskulina zakončená sufixem *-teur* pomocí sufixu *-trice* (*auteur/auctrice* – autor/ autorka).
- 3) Maskulina zakončená sufixem *-ien* pomocí sufixu *-ienne* (*phisicien/phisicienne* – lékař/ lékařka).
- 4) Maskulina končící souhláskou a maskulina zakončená tzv. němým „e“ se přechylovala příponou (značící ženský rod) *-e* (*marchand/ marchande* – obchodník/ obchodnice; *mareschal/ mareschale* – maršál, maršálka) nebo sufixem *-esse* (*moine/moinesse* – mnich/ mniška).

Sufix *-esse* byl v *moyen français* (14. a 15. století) poměrně produktivní – se vyskytoval u přibližně devadesát feminin (Cerquiglini 1999: 10), jako příklad lze uvést např. *abbaesse* (abatyše, v současné francouzštině *abbesse*¹), *administreresse* (správkyně², v současné francouzštině *administratrice*), *brodaresse* (vyšivačka³ v současné francouzštině *brodeuse*), *enchanteresse* (čarodějka, kouzelnice, tento výraz je uveden v *Le Petit Robert* 2012, nicméně se jedná o velmi vzácně používaný termín⁴), *retorderesse de fil* (česky skací stroj⁵, v současné francouzštině *retordeuse*). Do francouzštiny byl sufix *-esse* přejat skrze latinu z řečtiny prostřednictvím psaných textů a byl nejprve používán latinsky hovořícími křesťany u slov jako *diaconesse* (diakonka) nebo *prophétesse* (Picoche 1991: 258). V současné francouzštině je neproduktivní.

V textech pocházejících z 12. až 16. století se přechýlené formy běžně vyskytují, např. v *Livre de la Taille de l'an 1296 et 1297* se objevují mimo jiné: *archiere* (vražednice⁶, v současné francouzštině se nevyskytuje⁷), *cervoisiere* (pivovarnice v současné francouzštině *brasseuse*⁸), *chambriere* (pokojská, v současné francouzštině *chambrière*), *chandeliere* (výrobce a prodejce svíček, archaismus), *couturiere* (švadlena, v současné francouzštině *couturière*), *mairresse*, *marchande*, *mareschale*, *ouvriere* a další (Cerquiglini 1999: 11). Přestože texty z výše zmíněného období přechýlená substantiva obsahují, není vždy možné jednoznačně určit, zda měl autor na mysli ženu jako vykonavatelku určitého povolání, či zda se jednalo spíše o manželku muže vykonávajícího dotyčné povolání. Pravděpodobnost, že se jedná o ženu, která je označována podle povolání svého muže a nikoli svého vlastního, je nepřímě úměrná společenskému statusu dotyčného povolání, resp. funkce.

Vcelku bezproblémová se jeví feminizace drobnějších povolání s nižším společenským statutem, případně povolání, kde žena vypomáhá svému muži (řemesla spjatá s každodenním životem, jako jsou např. *une poissonniere* nebo *une frommagere* (Cerquiglini 1999: 11). Zvláštní skupinu feminin představují šlechtické tituly a právní a církevní funkce. Šlechtické

¹ Výrazy uvedené jako vlastní současné francouzštině byly zjištěny pomocí slovníku *Le Petit Robert*, rozšířené vydání z roku 2012.

² Přeloženo pomocí Česko-francouzského slovníku z oblasti právní, správní a politické (Pataki 1997)

³ Přeloženo podle Francouzsko-českého slovníku (Neumann 1992: 243)

⁴ V korpusu Intercorp byly nalezeny v textech z let 1900 – 2013 čtyři výskyty tohoto výrazu, z toho dvě substantiva a dvě adjektiva. Velikost korpusu je 3816153 pozic. Stejná je situace u příslušného maskulina.

⁵ Jde o jediný uvedený překlad; pojem z odvětví textilního průmyslu, přeloženo pomocí Francouzsko-českého technického slovníku (Gottwald 1963)

⁶ Přeloženo podle *Dictionnaire de l'ancien français* (Greimas 1969)

⁷ Ověřeno podle *Dictionnaire de la langue française* (Dubois 1989)

⁸ Ověřeno podle *Femme, j'écris ton nom*

tituly byly běžně feminizovány, resp. titul tradičně vypovídal o pohlaví svého nositele či nositelky (*roi – reine*, král – královna; *duc – duchesse*, vévoda – vévodkyně; *baron – baronesse*, baron – baronka; *vicomte – vicomtesse*, vikomt – vikomtesa). Rovněž můžeme hovořit o několika přechylovaných pojmech z právní oblasti. Právní normy ženám umožňovaly pečovat o majetek nezletilého dítěte a zastupovat ho při právních a administrativních procesech - odtud *tuteresse* (soudní opatrovnice⁹), *administrateresse* (opatrovnice jmění), *governeresse a curateresse* (opatrovnice), případně vystupovat jako právní subjekt před soudem (*demanderesse – žalobkyně; defenderesse – žalovaná*). Shoda mluvnického a biologického rodu byla obvyklá i u substantiv spjatých s církevními funkcemi, objevují se feminina jako *abesse*¹⁰ nebo *moyennesse* (česky mniška, v současné francouzštině *une moinesse*), *clergesse i clergeresse* (varianta *clergesse*, česky jeptiška nebo mniška, v současné francouzštině se tento pojem nevyskytuje¹¹), v legendě z poloviny 15. století *Mystère de St Bernard de Menthon* se dokonce hovoří o *papesse* (Cerquiglini 1999: 12). Pravděpodobně nejvíce komplikací obnáší feminizace povolání s vyšším společenským statutem, ke kterým je zapotřebí vyšší vzdělání, případně umělecká kreativita. Zatímco v textech z období mezi 12. a 16. stoletím lze narazit i na termíny jako např. *miresse* (ošetřovatelka i manželka lékaře, v současné francouzštině se termín nevyskytuje¹²), *phisicienne* (lékařka, v současné francouzštině se termín nevyskytuje), *cirurgienne* (lékařka se specializací chirurga, v současné francouzštině *une chirurgienne*) označující ženy vykonávající profesi lékaře, v 17. a 18. století se jedná výhradně o manželky lékařů. Tento trend přetrvává až do 19. století, kdy termíny jako *une avocate* nebo *colonelle* nadále nejčastěji označují manželku advokáta nebo plukovníka.

Od 20. století nabývá téma feminizace na aktuálnosti. Asymetrie lexika si všímají nejprve bojovnice za práva žen, např. Anne-Marie Houdebine uvádí k danému tématu následující citaci Hubertine Auclert z roku 1924: „*La féminisation des noms de notre langue importe plus que la réforme de l'orthographe. Actuellement pour exprimer les qualités que quelques droits conquis donnent à la femme, il n'y a pas de mots. On ne sait pas si l'on doit dire, une témoin, une électeur ou une électrice... L'absence de féminins dans le dictionnaire a pour résultat dans le code l'absence des droits féminins (...)*“ (Houdebine 1992: 157). V 70. letech 20. století se pak v souvislosti s tzv. druhou vlnou feminismu („féminisme de la deuxième

⁹ Právnícké pojmy přeloženy pomocí Česko-francouzského slovníku z oblasti právní, správní a politické (Pataki, 1997).

¹⁰ Tato forma je přímo převzatá z původního textu. V předchozí kapitole autor uvádí formu *abbaesse*. Forma *abbesse* má v korpusu Intercorp 14 výskytů, forma *abbaesse* žádný.

¹¹ V korpusu Intercorp nebyl nalezen žádný výskyt ani jedné ze dvou uvedených forem.

¹² Není uveden ve slovníku *Le Petit Robert* z roku 2012.

vague“ – second wave feminism – ženy již získaly rovnocenný právní status - nezávislost při právních úkonech, volební právo, právo na studium apod. -, nyní požadují aktivnější úlohu ve společnosti) stává jazykový androcentrismus celospolečenským tématem v anglofonních, germanofonních i frankofonních zemích. První příručky genderově neutrálního vyjadřování vycházejí v 70. letech 20. století anglofonních zemích (Colin 2003: 427). Obecně lze říci, že jejich cílem je zbavit podstatná jména označující povolání, funkce a tituly veškerých známek pohlaví (a mluvnického rodu) a zajistit tak jejich univerzálnost a neutralitu. S mírným zpožděním lze registrovat zájem o vytvoření podobných příruček v germanofonních a frankofonních zemích. Ve Francii patří mezi průkopníky v této oblasti např. Pierrette Vachon-L'Heureux (Elmiger 2008: 36), ke konci století se pak na veřejné scéně objevují další, z nichž můžeme věnovat např. Anne-Marie Houdebine působící na univerzitě v západofrancouzském Angers nebo hlavního autora příručky *Femme, j'écris ton nom* Bernarda Cerquigliniho. Oficiálního zaštitění se velmi brzy dostalo feminizaci v Québecu, kde se již v roce 1979 objevilo v *Gazette officielle de Québec* následující vyjádření: „*Relativement au genre des appellations d'emploi, l'Office de la langue française a recommandé l'utilisation des formes féminines dans tous les cas possibles (...).*“ (Biron 1999: 33).

3.2. Sociolingvistické aspekty feminizace – v čem spočívá její přínos

Mluvnický rod prokazatelně ovlivňuje interpretaci dotyčných sdělení. Ve francouzštině je *la mort* (smrt) femininum a její personifikací je ženská postava; zatímco v němčině je *der Tod* (smrt) rodu mužského a jejím ztělesněním je postava muže. Rovněž můžeme ve francouzštině najít výrazy jako např. *le salopard*, *le motard* (Elmiger 2008: 85), které jsou v souladu se svým mluvnickým rodem používány výhradně ve spojitosti s muži. Na tuto spojitost poukazuje i Anne-Marie Houdebine: „*Tout ceci rappelle ce que nous savons : le genre en français, tout arbitraire qu'il soit morphologiquement parlant, est porteur d'une valeur sexuée quand il est utilisé dans un lexique animé humain. Le linguiste est un homme ; la linguiste, une femme.*“ (Houdebine 1992: 156).

Feminizace tak může být důležitá pro společenskou viditelnost žen, a to zvláště u vysoce prestižních postů, kde ženy dosud zůstávají v menšině. Sociální viditelnost žen přitom neplní jen symbolickou funkci, nýbrž s nejvyšší pravděpodobností sehraává svou roli i při výběru vzdělání a povolání u mladých dívek. Nepřechylování příslušných označení může budit dojem, že je

dotyčná škola či povolání vhodné spíše pro chlapce¹³ (Elmiger 2008: 86). Oprávněnost tohoto tvrzení potvrzují i výsledky výzkumu vedeného v osmdesátých letech 20. století Janet S. Hyde, americkou psycholožkou zabývající se genderovou problematikou: že maskulinum může z morfologického hlediska v některých situacích zastupovat oba rody, vědělo 84% vysokoškolských studentů, ale jen 28% žáků prvního stupně základních škol (Chatard 2005: 252). Ještě konkrétnější zjištění ohledně vlivu generického maskulina na interpretaci příslušných sekvencí přináší výzkum tří amerických psychologů Janice Moulton, G. M. Robinson a C. Elias uveřejněný v roce 1978 v *American Psychologist*. 226 studentů a 264 studentek bylo rozděleno do tří skupin (přičemž v každé byli chlapci i dívky). Všem byly předloženy tyto věty: „*In a large coeducational institution the average student will feel isolated in Introductory courses.*“ a „*Most people are concerned with appearance. Each person knows when appearance is unattractive.*“ Pro jednu skupinu bylo na tečkovaná místa dosazeno „his“, pro druhou „their“ a pro třetí „his or her“. Poté studenti odpovídali na otázku, zda je podle nich subjektem daných vět muž či žena. Pro druhou možnost se v první skupině vyslovilo 35% studentů, ve druhé 46% a ve třetí 56% (Chatard 2005: 251). Výsledek první skupiny naznačuje, že generické maskulinum nezastupuje oba rody rovnoměrně a že favorizuje interpretaci ve prospěch mužského rodu. Na základě výsledků výzkumů zabývajících se problematikou vlivu jazykového andocentrismu na interpretaci příslušných sekvencí uskutečnili v roce 2005 francouzští psychologové Armand Chatard, Serge Guimond a Delphine Martinot na druhém stupni vybrané základní školy výzkum vlivu feminizace na sebedůvěru žáků při výběru povolání. Autoři výzkumu zvolili deset typicky ženských a deset typicky mužských profesí, které měli žáci hodnotit, přičemž jedna skupina obdržela seznam substantiv pouze v maskulinu, druhá v maskulinu a femininu a třetí v maskulinu a femininu uvedeném v závorce. Srovnání různého hodnocení povolání v souvislosti se zvoleným zápisem (jak řečeno výše – jen maskulinum/ maskulinum a femininum/ maskulinum a femininum v závorce) ukazuje mírný nárůst sebedůvěry žáků v případech, kdy je uvedena i přechýlená forma (Chatard 2005: 266). Sociální viditelnost žen tak není důležitá jen pro dívky, nýbrž má pozitivní dopad i na chlapce.

¹³ Např. u pracovních inzerátů: „POLYLOTTE RECRUTE EN PERMANENCE des traducteurs indépendants, professionnels et expérimentés.“ (podle http://www.polyglotte.com/recherchons_traducteurs.aspx , konzultováno dne 18.5.2013).

3.3. Překážky feminizace

3.3.1. Devalorizace přechýlených forem

Pravděpodobně největší překážku feminizace představuje právě obava z devalorizace, případně ztráta prestiže týkající se přechýlených forem. Devalorizace může být spojena s určitým sufixem, nebo se vztahovat k femininu jako takovému. Suffixem s nejsilnějšími pejorativními konotacemi je zřejmě sufix *-esse* (Elmiger 2008: 95) a přestože byl tento sufix ve středověku poměrně produktivní, dnes se jeho použití při tvoření novým feminin právě z důvodu negativních konotací v oficiálních příručkách feminizace¹⁴ nedoporučuje. Podobně nepříznivý dopad na vnímání přechýlené formy mohou mít i sufixy *-trice* a *-euse* (Elmiger 2008: 95), jak by naznačovala oblíbenost přechylování pomocí sufixu *-eure* v kanadském Québecu¹⁵, případně oblíbenost obourodých forem v Belgii¹⁶. V neposlední řadě lze poukázat na nepřímou úměru mezi sufixací (pomocí sufixů *-esse*, *-euse* a *-trice*) a sociálním statutem spjatým s dotýčným povoláním: „*Leur [celle des suffixes -esse et -euse] péjoration existe, en particulier pour les métiers hauts de gamme (...)*“ (Houdebine 1987: 23). Tomu odpovídá i zjištění kanadské lingvistky Louise Larivière: ještě v roce 2000 bylo používání konkurenčních forem *la maître* a *la maîtresse*¹⁷ ovlivněno společenskou prestiží dané funkce, resp. daného povolání (Elmiger 2008: 98).

Neméně důležitým faktorem je vnímání přechýlené formy jako takové. Ve více případech registrujeme značné sémantické rozdíly mezi příslušným maskulinem a femininem. V některých případech nabylo femininum urážlivě sexualizovaného významu (např. *une entraineuse* – „mladá žena zaměstnaná v nočním podniku za účelem zvýšení konzumace mužských návštěvníků“, *une professionnelle* – „prostitutka“, *une coureuse* – „žena běžící za muži“¹⁸). V jiných případech označuje maskulinum výrazně prestižnější pozici, než od něj odvozené femininum. Zatímco *le couturier* („*L'acteur Alain Delon et le couturier Yves Saint*

¹⁴ Oficiálně vydané příručky obsahující doporučení ohledně procesu feminizace: *Femme, j'écris ton nom* (Francie), *Mettre au féminin* (Belgie), *Au féminin* (Québec), *Écrire les genres* (Švýcarsko).

¹⁵ V *Au Féminin* se uvádí jako feminina od maskulin *un auteur, un sculpteur, un docteur* formy *une auteure, une sculpteure, une docteure*

¹⁶ Původní vydání příručky *Mettre au féminin* z roku 1994 uvádělo formy *une auteur, une professeur* apod.

¹⁷ Korpus InterCorp nenalezl v textech z let 1990 až 2013 žádný výskyt pro *la maître* a 33 výskytů pro *la maîtresse*, z nichž 13 výskytů bylo ve významu „učitelka na prvním stupni ZŠ“, 9 ve významu „milenu“, 6 ve významu „paní domu“ a zbytek na různé významy.

¹⁸ Přeloženo pomocí *Dictionnaire de la langue française*, Larousse 1999

Laurent y avaient une maison . Les footballeurs Zidane et Raúl en possèdent une. “¹⁹; „ředitel módního domu“ (Dubois 1999: 441)) je v módním světě obletovaný umělec, *la couturière* („*Je serai couturière , brodeuse , je vendrai des fruits devant le théâtre municipal (...).*“²⁰; „zaměstnankyně módního domu, švadlena“ (Dubois 1999: 441)) zůstává pouhou švadlenou či dámskou krejčovou (Cerquiglini 1999: 7). Podobně *le parfumeur* („*Aujourd’hui , la cathédrale , plantée à deux pas de la Maison du parfumeur , est le produit phare sur lequel la ville allemande et ses spécialistes du tourisme communiquent dans le pays et hors de ses frontières.*“ přeloženo „*Dnes je tím pravým stěžejním dílem, které město a zaměstnanci cestovního ruchu využívají pro komunikaci v rámci země i za jejími hranicemi, katedrála stojící pár kroků od domu výrobce parfémů.*“²¹) je tvůrcem parfémů, zatímco *la parfumeuse* je pouze prodává²², *le secrétaire* bývá podle švýcarského lingvisty Daniela Elmigera tajemník např. politické strany, na rozdíl od *la secrétaire* – sekretářky (Elmiger 2008: 97).

Jak lze pozorovat na posledním zmíněném případě, situace se vyvíjí ve prospěch feminizace. Na zadaný dotaz „*la secrétaire*“²³ korpus InterCorp (zahrnutý všechny dostupné texty od roku 1900) vyhledal 89 výskytů, z nichž se 14 výskytů pojí s významem „sekretářka“ a v ostatních 75 případech se hledaný výraz objevuje v souvislosti s ženami patřícími k politicko-společenskému špičkám: „*Mais le Général a supprimé toutes les tentatives de démocratisation et la secrétaire générale du parti , Aung San Suu Kyi (...)*“; „*À l' instar de l' administration américaine , dont la position a été annoncée hier par la secrétaire d' État Condoleezza Rice (...).*“; „*Je me suis entretenue par téléphone avec la secrétaire d' État Hillary Clinton à ce sujet il y a à peine une semaine .*“ a další.

Jako méně prestižní může být přechýlená forma vnímána i v případech, kdy dané substantivum až do období před několika desítkami let, kdy ženy na podobné posty pronikly, označovalo manželku muže vykonávajícího určité povolání: „*Les noms de professions ont souvent désigné au féminin, non celle qui exerce la profession, mais la femme de celui qui l'exerce.*“ (Grevisse 1993: 743).

Vyhledávání slov *avocate* a *pharmacienne* nicméně dokazuje, že tento aspekt je v současné době překonaný. U substantiva *avocate* vyhledal korpus InterCorp 57 výskytů, které

¹⁹ Věta z korpusu InterCorp, texty od roku 1990.

²⁰ Věta z korpusu InterCorp, texty od roku 1990.

²¹ Věta z korpusu InterCorp, texty od roku 1900.

²² Ve slovníku Larousse (vydání z roku 1999) je definice pro *parfumeur* i *parfumeuse* stejná: „výrobce nebo prodáváč parfémů“

²³ Zadaná sekvence [word=“la“][word=“secrétaire“]

všechny referují k ženě vykonávající povolání advokátky, žádný nalezený výraz se netýkal takto nazvané manželky advokáta. Vyhledávání výrazu *pharmacienne* se jeví poněkud složitější, InterCorp_fr našel pouze dva výskyty. Naopak v korpusu textů zveřejněných na Internetu bylo vyhledáno 346 výskytů²⁴ hledaného výrazu, a to i v souvislosti se značně prestižním postem: „*La position de la nouvelle ministre de la santé , pharmacienne de formation , est très attendue .*“²⁵ Slovník Larousse (vydání z roku 1999) uvádí stejnou definici pro *pharmacien* i *pharmacienne*: „osoba vykonávající profesi lékárníka, provozovatel lékárny“ (Dubois 1999: 1393).

3.3.2. Homonymie

Třetí argument potenciálně hovořící v neprospěch feminizace je homonymie. Tento jev se týká skupiny přechýlených podstatných jmen, která původně označovala ženy vykonávající určitou činnost, přičemž se v průběhu industrializace tyto pojmy začaly užívat pro stroje, které byly k usnadnění a urychlení dané činnosti vynalezeny – od dnes méně obvyklých jako *une balayeuse* (zametačka, zametací vůz), *une faneuse* (obracečka sena), *une moissonneuse* (žnečka či žací stroj) (Cerquiglini 1999: 30) až po každodenně používané předměty jako *une cafetière* („konvice na kávu, kávovar“) a *une chauffeuse* („stolička umístěná v blízkosti krbu“ (Dubois 1999: 322)). V několika případech se pak spontánně vytvořeným femininem označuje oblast činnosti, jako je tomu u *la médecine* („obor medicíny“²⁶) a *la marine* („námořnictvo“), nebo je shodné s běžnějším adjektivem (*ingénieuse* – „důvtipná, důmyslná, vynalézavá“; příslušného maskulina se tato nejednoznačnost nedotýká: *ingénieur* vs. *Ingénieux*) (Elmiger 2008: 96). V neposlední řadě je možné narazit na případy homofonie jako *la maire* (starostka) vs. *la mère* (matka) vs. *la mer* (moře).

Přestože někteří považují tyto případy za jednu z překážek feminizace, důkladnější zhodnocení výskytu podobných nejednoznačností tyto obavy přinejmenším nepotvrzuje. Ještě před započítáním lingvistického rozboru této otázky je rovněž důležité zmínit, že se podobné případy nevyskytují pouze u (nově) přechýlených forem – ve francouzštině existuje přibližně 300 podstatných jmen mužského rodu ve stejné situaci, za všechny můžeme uvést např. *un débardeur* (česky tílko či nátělník i dělník svázející dřevo nebo kámen) nebo *un avocat* (advokát

²⁴ Korpus frWaC, velikost 1 613 814 684 pozic

²⁵ Uveřejněno na webu roku 2007

²⁶ Termín *la médecine* se podle kontextu může překládat jako „lék“.

i tropické ovoce avokádo). Pozornost si jistě zaslouží i feminina, která jsou natolik obvyklá, že u nich případná homonymie nepředstavuje problém, jako je tomu např. u *la cuisinière* (Elmiger 2008: 97).

Pojem homonymie označuje případy, kdy se dvě sémanticky odlišná slova stejně píší a vyslovují: „Homonymum je lexém, který je synchronně zcela formálně podobný jinému a tato naprosto náhodná plná formální shoda dvou, popř. více lexémů nemá sémanticky ani funkčně v sobě nic příčinného, nemá žádný společný základ, který by oba výrazy sdílely, (...)“ (Čermák 2010: 261). Naproti mají výrazy jako *balayeuse*, *moissonneuse* a *faneuse* stejný etymologický původ (např. bretonský výraz *balaen* u *balayeuse*)²⁷ a společné sémantické rysy: *une balayeuse* se vždy váže k činnosti zametání, ať už by se mělo jednat o ženu metařku nebo zametací stroj. Proto je na místě zvážit, zda tyto výrazy neřadit spíše k případům polysémie, kdy se na rozdíl od homonymie, u které hovoříme o několika různých lexikálních jednotkách, jedná o slovo jediné²⁸.

Při rozhodování, zda jsou *une balayeuse*, *une moissonneuse* a *une faneuse* případy homonymie nebo polysémie je na místě uplatnit tři kritéria: diachronní, synchronní teoretické a synchronní epi-lingvistické (Fuchs 1996: 26). Diachronní kritérium zohledňuje etymologický původ posuzovaných výrazů. Pro názornost lze uvést již výše zmiňovaný výraz *avocat*. *Avocat* ve smyslu „advokát“ pochází z latinského *advocatus*, tj. „ten, který je přivolán na záchranu“²⁹. Ve francouzštině se pak objevuje od 12. století (Fuchs 1996: 26). Naopak název tropického druhu ovoce avokáda má původ v karibském jazyce nahuatl a do francouzštiny byl přejet v 18. století přes španělštinu. Naproti tomu jako polysémní bychom podle tohoto kritéria mohli hodnotit výraz *conseil*. Přestože si lze toto substantivum vykládat dvěma různými způsoby (skupina osob, která o něčem rozhoduje, něco řídí nebo doporučení), oba mají svůj původ v latinském substantivu *consilium*. Druhé kritérium (synchronní teoretické) se zaměřuje na existenci nebo neexistenci sémantické spojitosti v současné francouzštině. Za homonymii bychom podle tohoto kritéria mohli považovat např. výraz *le cousin* („bratranec“ nebo „druh komára běžně se vyskytující ve Francii“³⁰), jako příklad polysémie lze uvést *le plateau* („talíř“ i geografický pojem pro rovinatou oblast; společný etymologický základ v řeckém *platus* (Picoche 1991: 524)). Třetí kritérium (synchronní epi-lingvistické) klade důraz na to, jak

²⁷ Dle Dictionnaire étymologie du français (Picoche 1991: 50)

²⁸ „(...) l'on a bien affaire à une seule et même expression, à un signe linguistique (...)“ (Fuchs 1996: 9).

²⁹ Slovník Larousse, vydání z roku 1999

³⁰ Slovník Larousse, vydání z roku 1999

s daným výrazem zacházejí dnešní uživatelé. Na tento úhel pohledu lze poukázat např. v souvislosti s výrazem *la glace*, mezi jehož dvěma významy (zrcadlo a led³¹) dnes větší část frankofonních mluvčích souvislost nevidí, přestože původně zde existovala (Fuchs 1996: 27). Výraz *la glace* by tak byl podle tohoto kritéria považován za homonymní.

Nyní se podle právě definovaných kritérií pokusíme rozdělit nejednoznačné výrazy na homonymní a polysémní. Jejich rozlišování poslouží k přesnějšímu posuzování jejich nejednoznačnosti a původu potenciálních obtíží při jejich interpretaci. V případě *une balayeuse* se jedná o etymologicky jedno slovo, a to bretonské *balaen*. Podobná je i situace u výrazů *une moissonneuse*, *une faneuse* a u Elmigerem uváděných *une cafetière*, *une chauffeuse*, *la médecine* a *la marine*. Naopak v případě *la maire* vs. *la mère* vs. *la mer* hovoříme o homonymii, neboť jde podle všech tří výše pojednaných kritérií o tři různé lexikální jednotky s různým etymologickým původem, jak ostatně naznačuje už jejich psaná podoba.

Případy homonymie i polysémie pak spadají do skupiny jazykových nejednoznačností³². Víme-li, že dané slovo má více významů, resp. že je náhodně shodné s jiným, hovoříme o tzv. virtuální nejednoznačnosti. Tento pojem vyjadřuje, že je dané slovo, pokud ho vidíme mimo kontext (ať už textového nebo situačního charakteru) nejednoznačné, přičemž virtuální nejednoznačnost nemá vliv na to, jestli je pak lexikální jednotka (v případě homonym) nebo význam dané lexikální jednotky (v případě polysémních výrazů), v reálných situacích jejich výskytu rozpoznatelný nebo ne. Možností správně porozumět homonymním a polysémním výrazům v případě jejich užití se zabývá efektivní (faktická) nejednoznačnost.

Pokud je uživatel jazyka konfrontován s homonymním výrazem, je pro správnou interpretaci klíčové rozlišení, o kterou z formálně podobných lexikálních jednotek se jedná. Jakmile je použitá lexikální jednotka identifikována, je jasný i její význam (Fuchs 1996: 100), protože se rozhodujeme mezi jednotkou 1 s významem 1 a jednotkou 2 s významem 2. Zásadní vodítko k tomuto rozhodování představuje kontext a množství faktických nejednoznačností, za kterými stojí homonyma, je relativně nízký: „(...) *il convient d'insister sur le fait que, de façon générale, peu d'ambiguïtés effectives découlent de la présence d'homonymes, dans la mesure où une diversité d'indices contextuels immédiats permet la plupart du temps de savoir à quelle unité lexicale on a affaire.*“ (Fuchs 1996: 100). Z toho vyplývá, že by homonymie výrazů *la maire*, *la mère* a *la mer* potíže v komunikaci působit neměla. Z věty „*La mode vient de New York : là-bas , l[a] maire a tellement restreint les autorisations de boîtes de nuit que tous les*

³¹ Význam „zmrzlina“ je ponechán stranou.

³² Catherine Fuchs používá ve francouzštině výraz *ambiguïtés*. (Fuchs 1999).

fêtards s' agglutinent dans des bars où il est interdit de danser .³³ je jednoznačné, že je řeč o regionální politice; věta „*La mère d' une de mes amies lui a dit que maman et toi , vous aviez fait un mariage mixte* .“³⁴ se jasně vztahuje k jednomu z rodičů a věta „*Patrick et Caroline boivent devant la mer turquoise* .“ se s ohledem na použitý přívlastek shodný vztahuje k moři. Lze narazit i na případy náročnější na interpretaci, jako např. „*Les journées s y passent à regarder le ciel et la mer et un enfant qui sourit en regardant le ciel et sa mère* .“ , jejich výskyt nicméně není běžný. Proto lze dojít k závěru, že používání uvedených homonym nepředstavuje výraznější problém.

Jiné podstaty je interpretace v případě polysémních výrazů, u kterých není třeba vybírat z několika lexikálních jednotek, ale určit její význam v daném kontextu, přičemž se jednotlivé významy nemusí, na rozdíl od případů homonymie, vylučovat. Věta „*Elle a mis le café dans le filtre et a fait marcher la cafetière* .“³⁵ nicméně jednoznačně odkazuje ke kávovaru, protože výraz *la cafetière* zde plní funkci *patients* v konstrukci *faire marcher* (zapnout, uvést do pohybu). Ve větě „*En médecine , rien n' est jamais sûr, se déroba le Dr Igor*“ jsme si jisti, že je řeč o medicíně jako o oblasti vědy díky předložce *en*, která se v současné francouzštině používá s životnými subjekty poměrně vzácně (Hendrich 2001: 493-496).

S ohledem na uvedené příklady se tak homonymie ani polysémie nejeví jako relevantní překážky feminizaci. Oba jevy patří k obvyklým vlastnostem přirozeného jazyka: „Mnohovýznamových slov je ve slovní zásobě víc než slov jednovýznamových, ta jsou spíše výjimkou.“ (Hauser 2009: 14).

3.3.3. Problematika generického maskulina

Další argument odpůrců feminizace, kterým se v této práci budeme zabývat, předpokládá schopnost maskulina zastupovat oba rody – mužský i ženský. Hlavním zastáncem tohoto argumentu je bezesporu Francouzská akademie (podle <http://www.academie-francaise.fr/actualites/feminisation-des-noms-de-metiers-fonctions-grades-et-titres> , konzultováno dne 10.3.2013). Teoreticky řečeno by tak např. pojem *le professeur* nebo *le directeur* mohl označovat jak muže, tak ženu vykonávající dotyčné povolání.

³³ Věta pochází z korpusu InterCorp.

³⁴ Věta pochází z korpusu InterCorp.

³⁵ Věta z korpusu InterCorp

Původ tohoto přesvědčení tkví v otázce, jakým typem opozice se maskulinum má k femininu (Elmiger 2008: 106). Existují tři typy opozice³⁶, které jazykověda rozlišuje, zde budeme pro účely objasnění úvah spojených s generickým použitím mužského rodu hovořit nejprve o protikladnosti založené na přítomnosti nebo nepřítomnosti určitého rysu a poté o protikladnosti založené na dvou různých rovnocenných rysech. Příkladem prvního typu opozice může být věta typu „*Cela devrait intéresser un instituteur.*“ (Elmiger 2008: 106), kdy se pod pojmem *un instituteur* skrývají muži i ženy vykonávající práci učitele. V takovém případě můžeme na maskulinum nahlížet jako na absenci sledovaného rysu (zde femininum), a lze dojít k závěru, že jde o sekvenci bezpříznakovou, jinými slovy s hodnotou 0. Femininum by pak bylo považováno za příznakové, tj. s hodnotou +. Naopak v případech jako „*Edwige est institutrice.*“ a „*Louis est instituteur.*“ (Elmiger 2008: 106) je maskulinum vůči femininu v opozici, která proti sobě klade dva různé rovnocenné rysy. Oba rody jsou pak považovány za příznakové, tj. s hodnotou +. Z toho vyplývá, že maskulinum lze, v závislosti na způsobu, jakým se protikladně staví k femininu, interpretovat dvěma způsoby – jako rod příznakový i bezpříznakový.

Neutrálně použité maskulinum pak lze dávat do souvislosti se středním rodem, který v románských jazycích (s výjimkou rumunštiny) v raných vývojových fázích vymizel (Elmiger 2008: 108). Při srovnání francouzštiny s jazykem, který si neutrum uchoval – zde s němčinou – totiž vychází najevo, že některé funkce neutra v němčině zastupuje ve francouzštině právě maskulinum, např. v případě substantivizace (*le savoir, le oui, le pour et le contre*³⁷) nebo v případech, kdy řídící větný člen není explicitně ani mužského, ani ženského rodu („*Cela est indifférent.*“; *Dormir assez est important.*“). V těchto případech je maskulinum skutečně bezpříznakové (Elmiger 2008: 109).

Možnost bezpříznakového použití maskulina v případě životných subjektů je nicméně složitější. U podstatných jmen označujících lidské bytosti jsou ve většině případů mluvnický a biologický rod shodné: „*Les noms animés constituent une sous-classe où la distinction des genres correspond en règle générale à une distinction de sexe.*“ (Riegel 1994: 172). Navíc tato shoda přináší posluchači další informaci o probíraném subjektu a má tedy určitou sémantickou hodnotu. Při posuzování bezpříznakovosti maskulina pro účely problematiky přechylování hraje nezastupitelnou roli rozlišování situací, kdy má dotyčné substantivum všeobecnou platnost a situací, kdy označuje konkrétního jedince s vlastní genderovou identitou. V prvním

³⁶ Jedná se o protikladnost dvou různých z hlediska logiky rovnocenných rysů, o protikladnost dvou nerovnocenných rysů a protikladnost založenou na přítomnosti nebo nepřítomnosti sledovaného rysu.

³⁷ Německy *das Wissen, das Ja, das Für und Wider*.

případě se může jednat např. o vymezení pravomocí spjatých s určitou funkcí, činností, které jsou náplní určitého povolání, maskulina ve státních a právních textech apod. („*Le ministre de la Culture a dans ses attributions...*“) (Cerquiglini 1999: 38). Přístup k těmto situacím se může lišit³⁸, nicméně obecně vzato lze říci, že maskulinum s všeobecnou platností (jde o tzv. *usage générique*) může odkazovat k jedincům obou pohlaví. V druhém případě můžeme mít na mysli přímou komunikaci s daným jedincem, např. jeho oslovení. („*Mme Z, inspectrice générale des bibliothèques, présidera la réunion.*“ – *usage spécifique*) (Cerquiglini 1999: 38). Zde je pak na místě respektovat obvyklou shodu mezi biologickým a mluvnickým rodem.

Specifickou oblastí nakládání s maskulinem jako s rodem bezpříznakovým je ve francouzštině plurál. Pod pojmem *les professeurs* by se teoreticky současně mohli skrývat profesori i profesorky. Tento přístup nicméně začal být v sedmdesátých letech v USA v souvislosti s anglofonními a germanofonními oblastmi kritizován, protože implikuje, že by maskulinum bylo jakýmsi původním, základním rodem³⁹, což je v rozporu s požadavkem rovného zacházení s oběma rody (Elmiger 2008: 111).

Při zvažování potenciální generické hodnoty mužského rodu je vhodné zmínit, že ve francouzštině existují substantiva obou rodů, která takto chápána a užívána jsou, např. *le membre, un individu, un otage, la personne, la victime*. Nabízí se otázka, jak podstatná jména, která genericky používána jsou od těch, která tímto způsobem použít nelze, odlišit. Rozhodování by měl usnadnit tzv. Guentherodtův test (Elmiger 2008: 111 - 115), kdy se k testovanému podstatnému jménu přidávají výrazy určující biologické pohlaví. Pokud bychom tak chtěli otestovat první z výše uvedených příkladů, připojovali bychom k substantivu *membre* adjektiva *masculin* a *feminin*. Pokud je vzniklé *un membre masculin* a *un membre féminin* sémanticky smysluplné, lze potvrdit, že testované slovo generickou hodnotu má. Naopak v případě substantiva *médecin* je připojení podobného výrazu přebytné: ve spojení *un médecin homme* nepřináší výraz *homme* žádnou novou informaci, s výjimkou situací, jako je tato: „*Dans notre hôpital, il y a cinq médecins: trois médecins hommes et deux médecins*

³⁸Vyjádření Liliane Maury Pasquier, autorky předmluvy švýcarské příručky *Ecrire les genres*: „*[D]ans tous les actes législatifs applicables indifféremment aux hommes et aux femmes, il convient d'opter pour une terminologie qui ne fasse pas de différence entre les sexes et qui contribue à atteindre l'égalité des droits.*“ (Moreau 2001: 1)

³⁹ „*La tradition veut qu'on parte du masculin pour donner le féminin, le masculin singulier étant, pour le nom (...) la forme indifférenciée, neutralisée (...).*“ (Grevisse 1993: 758)

femmes.“, kdy samotné substantivum *médecin* není schopno poskytnout (zde klíčovou) informaci o biologickém pohlaví dotyčných subjektů.

Odpůrci feminizace, jejichž argumentace je založena především na generické hodnotě mužského rodu předpokládají, že budeme-li maskulinu přisuzovat schopnost zastupovat mužský i ženský rod, stává se naprosto neutrálním. V této neutralitě pak spatřují zajištění rovnoprávnosti pro ženy, jak dokládá i následující citace: „*À la différence du genre non marqué⁴⁰, le genre marqué⁴¹, appliqué aux êtres animés, institue entre les deux sexes une ségrégation. Aussi la féminisation risque-t-elle d'aboutir à un résultat inverse de celui qu'on escomptait, et d'établir, dans la langue elle-même, une discrimination entre les hommes et les femmes.*“ (podle <http://www.academie-francaise.fr/la-langue-francaise/le-francais-aujourd'hui> , konzultováno dne 10.3.2013).

Jak již ale bylo řečeno, toto pojetí mužského rodu je poměrně vzdálené vnímání většiny mluvčích, kteří tendence asociovat mluvnický a biologický rod mají. V této situaci by pak nepřechylování ohrožovalo sociální viditelnost žen jako celku, který se na dění ve společnosti aktivně podílí. (Houdebine 1992: 153-159).

3.3.4. Eufonie

Argumentem, na který se jen obtížně hledá objektivní odpověď, je bezesporu přesvědčení o nelibozvučnosti některých přechylovaných slov. Tyto pocity se týkají substantiv jako např. *une sapeuse-pomprière⁴²* (Cerquiglini 1999: 32), ale i Francouzskou akademií navrhovaným maskulinem *un maïeuticien⁴³* (porodní asistent – vznik kolem 1980, slovo

⁴⁰ Za *genre non marqué* je zde považováno maskulinum: „*[I]l convient de rappeler que le masculin est en français le genre non marqué.*“ (podle <http://www.academie-francaise.fr/la-langue-francaise/le-francais-aujourd'hui> , konzultováno dne 10.3.2013)

⁴¹ Za *genre marqué* je zde považováno femininum: „*[L]e féminin est appelé plus pertinemment le genre marqué (...).*“ (podle <http://www.academie-francaise.fr/la-langue-francaise/le-francais-aujourd'hui> , konzultováno dne 10.3.2013)

⁴² Korpus InterCorp (všechny dostupné francouzské texty) nenalezl ani jeden výskyt slov *sapeuse*, *pomprière* a *sapeuse-pomprière* oproti 31 výskytům slova *sapeur*, 37 výskytů slova *pompier* a 1 výskytu *sapeur-pompier*. Výsledky hledání v korpusu zřejmě ovlivňuje velmi nízké zastoupení žen v těchto profesích (Monteuil 2006: 12).

⁴³ Korpus InterCorp (všechny dostupné francouzské texty) nenalezl ani jeden výskyt slova *maïeuticien*, ani konkurenčního *acoucheur* a 1 výskyt slova *sage-homme* oproti 158 výskytům slova *sage-femme*. Termín *maïeuticien* se tedy zřejmě příliš neujal, minimální výskyty konkurenčních forem ale naznačují, že k tomu mohly přispět supralingvistické faktory – např. velmi nízké zastoupení mužů v této profesi.

řeckého původu). Zhodnocení relevance tohoto přesvědčení přenecháme rodilým mluvčím, v každém případě je ale možné poukázat na relativně ochotné přijímání jiných potenciálně špatně znějících neologismů. V běžné populaci se tak ujaly výrazy jako *un coach* (trenér) nebo *une star* (celebrita) (Cerquiglini 1999: 32).

3.3.5. (Ne)ochota mluvčích ke změnám jazyka

Do výsledné ochoty či neochoty nová slova (zde nově přechýlené formy) přijmout se promítá celkový postoj mluvčích k jazyku a všeobecná ochota připustit jeho změny. Tento faktor se týká především Francie, kde značná část populace vnímá jazyk jako homogenní a konstantní (Gadet 2003: 110). Úspěšnost vnějších zásahů do jazyka tedy rozhodně není zaručena.

Dalším aspektem rezervovanějšího vztahu k neologismům je přesvědčení o potřebě jazyk chránit, a to jak v interní, tak v externí rovině. V interní rovině se objevuje již ke konci 19. století obava o nevhodné zacházení s jazykem: „[Ils] ont tendance à considérer que la langue française n'a cessé de se dégrader depuis que Jean Racine a corrigé le dernier texte de ses oeuvres.“ (Diki-Kidiri 1981: 3). V externí rovině pak hovoříme o ohrožení pozice francouzštiny jinými jazyky, v současné době zejména angličtinou. V obou případech se role ochránce stávající podoby jazyka chopila Francouzská akademie⁴⁴. Nejvýrazněji se pak tyto konzervativní tendence projevují v obdobích menší stability Francie na mezinárodní politické scéně (Gadet 2003: 109).

⁴⁴ Toto je zvláště patrné z předmluvy ke slovníku Francouzské akademie z roku 1932: „En consacrant cet usage, elle le défend contre toutes les causes de corruption, telles que l'envahissement des mots étrangers, des termes techniques, de l'argot ou de ces locutions barbares qu'on voit surgir au jour le jour, au gré des besoins plus ou moins réels du commerce, de l'industrie, des sports, de la publicité.“ (Gadet 2003: 109)

3.4. Politicko-lingvistické aspekty a institucionální nástroje feminizace

V této kapitole se budeme věnovat přístupu politických špiček k feminizaci, přijatým opatřením a čtyřem příručkám přechylování vydaným ve Francii, Belgii, frankofonní části Švýcarska a kanadské provincii Québecu. Díla tohoto typu vycházela v uplynulých desetiletích ve frankofonních, anglofonních i germanofonních zemích, a to na vládní i mimovládní úrovni (Elmiger 2008: 162-163). Stejně různorodá je orientace příruček na určité skupiny uživatelů jazyka – státní úředníci, novináři apod. Zatímco příručky vydané ve frankofonních zemích kladou důraz na morfologickou a sémantickou stránku přechylování, v germanofonních a anglofonních zemích je nejvíce prostoru věnováno genderově neutrální redakci textů⁴⁵ (Elmiger 2008: 163).

Ve věci feminizace se kromě politických představitelů příslušných států angažují i některé nadnárodní subjekty, v případě feminizace francouzštiny Evropská rada a UNESCO.

3.4.1. Francie

První politická opatření v otázce feminizace se objevují v osmdesátých letech. V roce 1984 je ustanovena komise⁴⁶ vedená Benoîte Groult, jejímž cílem je zajistit, aby byla rovnoprávnost žen viditelná i v jazyce. Výsledky komise jsou publikovány o dva roky později v *Journal officiel*⁴⁷. O širším uvedení do praxe nicméně hovořit nelze – všechna doporučení komise zůstávají na teoretické úrovni. V neposlední řadě vyvolává samotné ustanovení komise a později i její práce kritiku zejména ze strany Francouzské akademie. Po volbách v roce 1986 dochází ke změně v politické reprezentaci země (na postu premiéra střídá Laurenta Fabiuse⁴⁸

⁴⁵ Souvisí s odlišnou rolí mluvnické rodu v angličtině: „*Gender plays a relatively minor part in the grammar of English by comparison with its role in many other languages. There is no gender-concord; and the reference of the pronouns he, she and i tis very largely determined by what is sometimes referred to as ‚natural‘ gender (...).*“ (Lyons 1968: 283-284).

⁴⁶ Tzv. *commission de terminologie*

⁴⁷ Médium, skrze které jsou zveřejňována opatření přijatá v právní a administrativní oblasti, rozhodnutí od roku 2005 jsou přístupná na <http://www.journal-officiel.gouv.fr/>

⁴⁸ Levicově orientovaný politik (podle <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/trombinoscope/Vrepublique/Legis08/fabius-laurent-20081946.asp> , konzultováno dne 5.5.2013)

Jacques Chirac⁴⁹ (podle <http://www.assemblee-nationale.fr/elections/dates.asp>, konzultováno dne 5.5.2013)) a politický zájem o feminizaci na několik let utichá (Elmiger 2008, str. 170). Další kroky v této oblasti přicházejí až s mandátem Lionela Jospina, premiéra v letech 1997 až 2002 (podle <http://www.assemblee-nationale.fr/elections/dates.asp>, konzultováno dne 5.5.2013). V roce 1998 vydává prohlášení, ve kterém favorizuje používání přechýlených forem v oblasti administrativy, ustanovuje komisi za účelem zjištění stavu feminizace⁵⁰ a zadává Národnímu institutu francouzského jazyka⁵¹ vypracování příručky přechylování, která vychází ke konci roku 1999 (podle <http://www.culture.gouv.fr/culture/dglf/cogether/feminisation/accueil-feminisation.html>, konzultováno 2.11.2010). Doporučení komise z roku 1998 a hlavního autora příručky *Femme, j'écris ton nom* Bernarda Cerquigliniho nicméně nejsou jednotná – je uplatněn rozdílný přístup k otázce generického maskulina, kdy Cerquiglini doporučuje přechylovat za všech okolností, zatímco komise doporučuje zdržet se přechylování v případech, kdy dotyčné substantivum neodkazuje ke konkrétnímu jedinci a v právních textech (Elmiger 2008: 172). Proces feminizace ve Francii tak může být poznamenán nejen poměrně výraznou kritikou např. ze strany Francouzské akademie, ale i nejednotností vydávaných doporučení.

3.4.1.1. *Femme, j'écris ton nom – guide de féminisation des noms de métier*

V následující podkapitole se budeme věnovat oficiální francouzské příručce přechylování, která vyšla v roce 1999. Hlavním autorem je známý francouzský lingvista Bernard Cerquiglini, jako spoluautorky jsou uvedeny Anne-Marie Becquer, Nicole Cholewka, Martine Coutier, Marie-Josèphe Mathieu. Příručka obsahuje několik částí: stručný náhled na přechylování z diachronního úhlu pohledu (Cerquiglini 1999: 9-19), morfologická pravidla pro přechylování s příklady (Cerquiglini 1999: 21-27), další kapitola je věnována potenciálním překážkám přechylování (Cerquiglini 1999: 28-39) a seznam doporučovaných přechýlených forem.

Autorem předmluvy je zadavatel vypracování příručky, tehdejší premiér Lionel Jospin. Hned v prvních odstavcích zmiňuje debatu, kterou ve Francii otázka feminizace vyvolala: „*Les débats autour de l'usage du français viennent nourrir discussions et forums et remplissent les*

⁴⁹ Pravicově orientovaný politik (podle <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/trombinoscope/Vrepublique/Legis08/chirac-jacques-29111932.asp>, konzultováno dne 5.5.2013)

⁵⁰ Commission générale de terminologie et de néologie (Elmiger 2008: 171).

⁵¹ l'Institut national de la langue française (INaLF)

pages des journaux. (...) Parmi ces querelles prend place celle de la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions.“ (Cerquiglini 1999: 5), následně vysvětluje kroky, které v této oblasti podnikl, vyjadřuje přesvědčení o legitimitě takového zásahu do jazyka a přesvědčení o dalším postupu procesu: „*D’ores et déjà, avec l’aide des médias, qui ont assimilé son sens, cette démarche progresse et les querelles sur « le » ou « la » ministre, lorsqu’une femme occupe ces fonctions, appartiendront bientôt au passé.*“ (Cerquiglini 1999: 6). Z formulace „budou patřit minulosti“ lze usuzovat, že v době vydání *Femme, j’écris ton nom* ještě nebylo feminizace ve Francii plně dosaženo.

Hlavní autor Bernard Cerquiglini pak v úvodu odmítá tvrzení, že by feminizace byla umělým výtvorem několika lingvistů. Upozorňuje, že četná feminina spontánně vznikala již před započítím jakýchkoli snah tohoto druhu, pouze se v průběhu společenského vývoje měnil způsob a frekvence jejich použití. V případech konkurence několika přechýlených forem, rozhoduje dle jeho stanoviska frekvence užívání dotyčných forem v praxi (Cerquiglini 1999: 8).

3.4.2. Belgie

Prvním krokem k genderové rovnoprávnosti v oblasti jazyka je zákon z roku 1978 zakazující jakékoli reference k pohlaví při hledání zaměstnanců (Elmiger 2008: 174). Další posun ve studované problematice pak představuje až dekret⁵² publikovaný v *Moniteur belge*⁵³ v roce 1993, který činí přechylování závazné pro všechny orgány státní administrativy frankofonní Belgie (podle <http://www2.cfwb.be/franca/femini/feminin.htm>, konzultováno 2.5.2013). Ještě ke konci téhož roku jsou formulovány principy feminizace⁵⁴, které budou následně v Belgii uplatňovány a v roce 1994⁵⁵ vydává Conseil supérieur de la langue française příručku *Mettre au féminin*, jejímž účelem je komunikovat přijaté principy přechylování široké veřejnosti (Elmiger 2008: 174).

I v Belgii vyvolala vydaná doporučení celospolečenskou debatu (známou také pod pojmem *guerre de la cafetière*), výsledky ankety zjišťující přijetí doporučení v oblasti

⁵² Tzv. *Décret du 21 juin 1993 relatif à la féminisation des noms de métier, fonction, grade ou titre*

⁵³ Médium sloužící k zveřejňování publikací z veřejnoprávního sektoru (podle http://justice.belgium.be/fr/service_public_federal_justice/organisation/moniteur_belge/, konzultováno dne 5.5.2013)

⁵⁴ Tzv. *arrêté du 13 décembre*

⁵⁵ Druhé vydání v roce 2005

feminizace provedené v roce 1995 nicméně ukazují nezanedbatelný dopad těchto snah na jazykovou praxi. Na rozdíl od Francouzské akademie, Belgická královská akademie francouzského jazyka a literatury⁵⁶ přijala opatření v procesu feminizace pozitivně (Elmiger 2008: 175).

3.4.2.1. *Mettre au féminin : guide de féminisation des noms de métier, fonction, grade, titre*

Belgická příručka *Mettre au féminin* vyšla poprvé v roce 1994. Dnes je zdarma přístupná na internetu (adresa webových stránek uvedena v bibliografii) její druhé vydání rozšířené o komentáře, které reagují na později vydanou *Femme, j'écris ton nom* nebo na přijetí přechýlených forem v praxi (podle <http://www2.cfwb.be/franca/femini/feminin.htm> : Règles, konzultováno 2.5.2013). Úkolem příručky je zabránit živelné a nesystematické feminizaci. Jejím sepsáním byla pověřena pětičlenná komise, do které byli jmenováni dva poslanci (Henri Simons a Antoinette Spaak) a tři lingvisté (Michèle Lenoble-Pinson, Marie-Louise Moreau a Marc Wilmet). V roce 2005 pak sedmičlenná komise (Jean-Marie Klinkenberg, Georges Legros, Michèle Lenoble-Pinson, Marie-Louise Moreau, Henri Simons, Antoinette Spaak a Marc Wilmet) připravila aktualizované druhé vydání příručky (podle <http://www2.cfwb.be/franca/femini/feminin.htm> : Accueil, konzultováno 2.5.2013).

Při srovnání s francouzskou *Femme, j'écris ton nom* je v této příručce kladen větší důraz na právní stránku věci, např. je jasně deklarováno, že pro státní orgány jsou uváděné principy feminizace závazné: „*Le Conseil de la Communauté française a adopté et Nous, Exécutif, sanctionnons ce qui suit (...).*“ (podle <http://www2.cfwb.be/franca/femini/feminin.htm> : Décret, konzultováno dne 5.5.2013). V ostatních případech je feminizace považována za dobrovolnou: „*En dehors des actes administratifs visés par le décret du 21 juin 1993, chacun, dans sa pratique quotidienne, reste libre de son usage et peut s'adresser à Madame la Conseillère d'État ou à Madame le Conseiller d'État.*“ (podle <http://www2.cfwb.be/franca/femini/feminin.htm> : Accueil, konzultováno dne 5.5.2013). Možnost volby mají mluvčí i v případech, kdy příručka uvádí několik forem jednoho feminina: „*(...) lorsqu'à un mot masculin donné correspondent plusieurs formes féminines, la commission*

⁵⁶ Académie royale de Langue et Littérature françaises de Belgique; mezi její aktivity patří vydávání literárně-historických děl, udělování literárních cen, finanční podpora vybraných spisovatelů a vyjadřování se k různým literárním a lingvistickým tématům (podle <http://www.arllfb.be/organisation/activites.html> , konzultováno dne 5.5.2013)

s'est gardée de trancher et d'imposer une seule des formes possibles.“ (podle <http://www2.cfwb.be/franca/femini/feminin.htm> : Accueil, konzultováno dne 5.5.2013)

3.4.3. Kanadská provincie Québec

V oblasti feminizace patří frankofonní provincie Kanady k průkopníkům, k čemuž zřejmě přispěl i intenzivní kontakt s angličtinou a severoamerickým feministickým hnutím (Elmiger 2008: 168). Již v sedmdesátých letech se v anglofonní Kanadě objevují snahy o neutralizaci názvů povolání – termín *policeman* je tak na popud ministerstva pracovní síly a imigrace⁵⁷ nahrazen termínem *police office* (Vachon-L'Heureux 1992: 139). První opatření týkající se francouzštiny se objevuje na konci sedmdesátých let: 28.4.1979 je v *Gazette officielle du Québec* publikováno doporučení přechylovat vždy, kdy to je možné: „*Relativement au genre des appellations d'emploi, l'Office de la langue française a recommandé l'utilisation des formes féminines dans tous les cas possibles (...)*“ (Biron 1999: 33). Po prvních pokusech o zavedení feminizace do praxe se množí dotazy, jak začlenit přechýlené formy do vět. Office de la langue française reaguje prohlášením zveřejněném 28.3.1981 v *Gazette officielle*, které je věnováno problematice feminizace textů (Vachon-L'Heureux 1992: 139). O pět let později vychází dokument nazvaný *Titres et fonctions au féminin: essai d'orientation de l'usage*, který je výsledkem spolupráce univerzitních, odborových a vládních zástupců a jehož účelem je vyhovět poptávce po informacích o feminizaci (Vachon-L'Heureux 1992: 142). Oproti jiným frankofonním zemím je v Québecu věnována větší pozornost feminizaci textů – již v roce 1988 vychází příručka *Pour un genre à part entière*, která se způsobům začleňování přechýlených forem do textů věnuje. Všechna aktuální doporučení jsou pak pojednána v příručce *Au Féminin: Guide de féminisation des titres de fonction et des textes*, která vychází v roce 1999. Kromě publikací vydávaných Office de la langue française vychází množství příruček na univerzitní nebo regionální úrovni. Důraz je kladen na uvedení přijatých opatření do praxe – v letech 1988 – 1992 je organizováno více než 100 workshopů (Elmiger 2008: 169).

⁵⁷ Vachon-L'Heureux zmiňuje „*le ministère canadien de la Main-d'œuvre et de l'Immigration*“, na seznamu současných ministerstev se žádné takové nevyskytuje (podle http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/severni_amerika/kanada/politika/vnitropoliticka_charakteristika.html , konzultováno dne 5.5.2013).

3.4.3.1. *Au Féminin: Guide de féminisation des titres de fonction et des textes*

Příručka je rozdělena na dvě hlavní části, z nichž první je věnována lexikální feminizaci a druhá přechylování textů. Na konci je, stejně jako u již popisovaných příruček, seznam maskulin a od nich odvozených feminin. V poslední části najdeme všechny příspěvky týkající se přechylování, které byly publikovány v *Gazette officielle du Québec*.

V případě existence několika přechýlených forem vybírají tvůrci příručky *Au Féminin* jednu, kterou doporučují (Biron 1999: 9). U feminin, která se již běžně objevují ve slovnících pro veřejnost, je třeba tuto formu respektovat a nevytvářet jinou. Příručka komentuje i případy homonymie: pokud je dotyčná forma pro jiný předmět, případně stroj, není tato homonymie považována za překážku. Naopak v případech, kde se přechýlená forma střetává s kvalifikačním adjektivem (např. *ingénieuse*) nebo s názvem určité oblasti činnosti (např. *marine*, *médecine*), je třeba být při posuzování vhodnosti takové formy zdrženlivější. Dále je jako významnější překážka feminizace odmítnuta i případná devalorizace přechýlené formy; je vyjádřeno přesvědčení, že s tím, jak bude feminizace zažitější a přechýlené formy obvyklejší, podobné vnímání samo vymizí (Biron 1999: 9-10).

3.4.4. Švýcarsko

Ve Švýcarsku byla opatření směřující k rovnoprávnosti žen přijata poměrně nedávno. Volební právo zde ženy získaly v roce 1971 a do ústavy byla rovnost obou pohlaví zakotvena až v roce 1981 (Elmiger 2008: 175). Samotný proces feminizace je pak ovlivněn federálním zřízením a koexistencí několika jazyků. Většina opatření přijatých ve prospěch genderově neutrálního vyjadřování vychází z jednotlivých kantonů, většinou jednojazyčných. Na federální úrovni se naopak objevují neúspěšné snahy o nalezení řešení vhodného pro francouzštinu, němčinu i italštinu (Elmiger 2008: 175-176). Ve frankofonní části Švýcarska je feminizace považována především za lexikální problém, proto se raná opatření této oblasti feminizací textů příliš nezabývají.

V rámci kantonů se první kroky k feminizaci lexika objevují na konci osmdesátých let. V roce 1988 jsou v Ženevě přijaty předpisy upravující používání přechýlených forem, které má ale zdrženlivější vyznění (Elmiger 2008: 181 – 182). I tak tento krok vyvolal kritiku odpůrců feminizace. V roce 1991 vychází ve spolupráci Ženevského kantonu a kantonu Jura

Dictionnaire féminin-masculin des professions, des titres et des fonctions, který napomohl k ustálení lexikální stránky feminizace. V témže roce vydává federální kancléřství doporučení týkající se feminizace textů, ve frankofonním Švýcarsku ale nejsou uvedena do praxe. Feminizace tak je nadále řešena na úrovni jednotlivých kantonů (Elmiger 2008: 182 – 183). První příručka pojednávající o feminizaci ve francouzštině na federální úrovni vychází v roce 2000 pod názvem *Guide de formulation non sexistes des textes administratifs et législatifs de la Confédération*⁵⁸. Principy vyhovující francouzštině v ní nicméně ještě nejsou detailněji propracovány a neopouští generické použití maskulina (Elmiger 2008: 176). O rok později následuje příručka *Écrire les genres* určená rovněž pro všechny frankofonní části Švýcarska (Elmiger 2008: 181). Vydaná příručka ale i nadále má charakter doporučení, není tedy pro nikoho závazná (Elmiger 2008: 184).

3.4.4.1. *Écrire les genres*

Příručka *Écrire les genres* se zdaleka neomezuje na lexikální stránku feminizace. Značný prostor je věnován politickým krokům v oblasti jazykové rovnoprávnosti a historickým souvislostem feminizace. Největší část publikace se zabývá nástroji psaní genderově neutrálních textů s ukázkami, lexikální stránce feminizace je věnována přibližně šestina rozsahu (podle http://www.hefr.ch/files/hesso/ecrire_les_genres.pdf , konzultováno dne 14.5.2013).

⁵⁸ Příručka doporučuje používat substantivum *personne* místo např. *homme, citoyen*; hromadná podstatná jména jako *personnel* místo *salariés* a *agents* apod. Naopak nedoporučuje uvádění obou forem (Federální kancléřství 2000: 4,5,10,11).

4. Lingvistický pohled na feminizaci

4.1. Charakter mluvnického rodu ve francouzštině

Mluvnický rod je gramatická kategorie s následujícími vlastnostmi: „*Genders are classes of nouns reflected in the behavior of associated words. To qualify as a gender system, the classification must be exhaustive and must not involve extensive intersection (...)*.“ (Hockett 1958: 231). Podle převažujícího názoru mají rody v současných indoevropských jazycích původ v praindoevropštině, kde byly rozlišovány dva rody – životný a neživotný (Elmiger 2008: 51). Podle Andrého Martineta předcházelo vzniku mluvnického rodu v praindoevropštině dělení podstatných jmen do dvou skupin podle toho, jestli měla různou formu pro funkci podmětu či předmětu: „*Les noms (...) se répartissaient en deux catégories différentes: ceux qui avaient des formes différentes selon qu'ils s'étaient sujets de prédicats ou qu'ils se rattachaient comme objets à ces prédicats, et ceux qui présentaient la même forme dans les deux cas.*“ (Martinet 1975: 103). Později se objevuje systém tří rodů – ženského, mužského a středního, přičemž ženský a mužský rod vychází z původního životného rodu a střední rod je jakýmsi nástupcem rodu neživotného. Přestože byla formulována teorie objasňující vznik ženského rodu na základě formálních kritérií, dlouhodobě je ženskému rodu dáván přisuzována sémantická hodnota (Elmiger 2008: 53).

Latina, ve které má francouzština svůj původ, disponovala třemi rody – mužským, ženským a středním. Ve francouzštině se střední rod v rané fázi vývoje ztrácí a větší část substantiv, která byla v latině rodu středního, získává ve francouzštině rod mužský (Elmiger 2008: 54). Mluvnický rod u neživotných subjektů je ve francouzštině zcela arbitrární (*une table, un livre...*). V případě životného subjektu se mluvnický rod nejčastěji shoduje s biologickým rodem: „*Les noms animés constituent une sous-class où la distinction des genres correspond en règle générale à une distinction de sexe.*“ (Riegel 1994: 172). Feminina, která označují osoby mužského pohlaví a maskulina označující zpravidla osoby ženského pohlaví jsou poměrně vzácná⁵⁹. V neposlední řadě najdeme případy, kdy může maskulinum nebo femininum označovat osoby obou pohlaví – např. *la victime* nebo *un individu*.

⁵⁹ Např. *une recrue* – „rekrut“, *une sentinelle* – „strážný, stráž, hlídka“ (Francouzsko-český slovník vojenské terminologie), *une estafette* – „osoba pověřená předáním vzkazu“ (Dubois 1999: 676) nebo naopak *un mannequin*, *un souillon* – „osoba nevalné čistoty“, *un laideron* – „mladá ošklivá žena“ (Riegel 1994: 172).

Pojetí vztahu mluvnického a biologického rodu je klíčovým faktorem pro uchopení lingvistického jádra problematiky feminizace. Dlouho se předpokládalo, že mluvnický rod má sémantickou spojitost s realitou: „*The traditional names for the three genders found in the classical Indo-European languages – ,masculine‘ ,feminine‘ and ,neuter‘ – clearly reflect the association which traditional grammar established between sex and gender.*“ (Lyons 1968: 283). V moderní lingvistice je nicméně mluvnický rod nicméně považován za čistě formální kategorii: „*(...) gender as a grammatical category is logically independent of any particular semantic association that might be established between the gender of a noun and the physical ad other properties of the persons or objects denoted by that noun.*“ (Lyons 1968: 284). Určitý sémantický základ ale může být za samotnými kritérii rodů: „*There is usually some element of semantic consistency in the system, turning on sex, animateness, size, shape, degree of abstraction (...), but almost always some of the gender affiliations are arbitrary.*“ (Hockett 1958: 232).

Pokud by mluvnický rod byl zcela arbitrární, bylo by možné považovat ho za nadbytečnou kategorii, neboť v jazyce jako každodenním nástroji komunikace mají smysl pouze takové gramatické kategorie, které umožňují rozlišit jinak stejné sekvence (Violi 1987: 20). Proto nelze určitou souvislost mezi mluvnickým a biologickým rodem zcela vyloučit: „*L'inscription de la différence sexuelle dans la langue, à travers l'organisation des genres, contribue à symboliser d'une certaine façon cette différence, donc notre perception et catégorisation de la réalité, en influant sur notre vision du monde.*“ (Violi 1987: 19).

4.2. Typologie feminizace

Předmětem této kapitoly je popsat, jaké morfologické možnosti má francouzština k tvoření feminin a jak byly tyto možnosti využívány při přípravě příruček přechylování ve studovaných zemích. Schéma způsobů feminizace je převzato z *Grammaire méthodique du français* (Riegel 1994: 172).

4.2.1. Lexikální opozice dvou různých slov

Tento přístup se v studovaných příručkách přechylování neobjevuje. Jediným případem z této oblasti se zdá být termín *un maïeuticien* vytvořený v osmdesátých letech 20. století Francouzskou akademií jako maskulinum od substantiva *une sage-femme*.

4.2.2. Obourodé substantivum se změnou determinantu

4.2.2.1. Substantiva končící v mužském rodě na -e

Za obourodá jsou považována ve všech čtyřech studovaných příručkách substantiva zakončena v mužském rodě na –e, např. (*une diplomate, une capitaine, une architecte...*)⁶⁰.

Tvary *peintresse* a *poëtesse* odvozené od substantiv *peintre* a *poète* ustupují ve prospěch *la peintre* a *la poète*⁶¹.

⁶⁰Příklady převzaty z *Femme, j'écris ton nom* (Cerquiglini 1999: 22)

⁶¹ S výjimkou Švýcarska, kde je (alespoň podle studované příručky feminizace) upřednostňována *poëtesse*.

4.2.2.2. Maskulina zakončena souhláskou

Stejným způsobem se přechylují maskulina jako *un médecin* nebo *un marin*: *une mannequin*, *une médecin* a *une marin*⁶². Substantivum *un mannequin*⁶³ je považováno za obourodé, protože již jeho nepřechýlená forma obvykle označuje ženy: „(...) *elle avait l'air d'un mannequin sorti de la vitrine du magasin* (...)“⁶⁴. V případě substantiv *un médecin* a *un marin* je důvodem k upřednostnění obourodé formy používání feminin *une médecine* a *une marine* pro příslušnou oblast činnosti: „*La présente directive ne s'applique pas aux entreprises de la marine marchande en ce qui concerne le personnel navigant.*“ a „*Ces personnes doivent avoir un diplôme tel que défini à l'article 1er de la directive 89/48/CEE dans les domaines de la pharmacie, de la toxicologie, de la dermatologie, de la médecine ou d'une discipline analogue* (...)“⁶⁵. Francouzská příručka *Femme, j'écris ton nom* nicméně připouští i přechýlení za pomoci sufixu –e (*une mannequine*, *une médecine*, *une marine*).

V neposlední řadě jsou dnes považována za obourodá substantiva *docteur* a *auteur*⁶⁶, jejichž původní feminina *doctoresse* a *autoresse/ authoresse* jsou považována za zastaralá. Nejen ve Švýcarsku lze narazit i na tvar *autrice*. Za obourodé bývá považováno i substantivum *professeur*⁶⁷.

4.2.2.3. Maskulina končící na –eur

Další skupinou substantiv, která mohou být považována za obourodá, jsou ta, která v mužském rodě končí na –eur: *un ingénieur*, *un professeur*, *un proviseur* apod. K tomuto řešení se přiklonili Belgičané, naopak ve Švýcarsku a Québecu se doporučuje přechylovat kromě determinantu i připojením koncového –e (*une ingénieure*, *une professeure*, *une proviseure* ...). Francouzská příručka *Femme, j'écris ton nom* připouští obě možnosti. Druhá jmenovaná varianta je nicméně kritizována Francouzskou akademií pro nesystematičnost (podle http://www.academie-francaise.fr/la-langue-francaise/questions-de-langue#38_strong-

⁶² Tvar uvedený ve švýcarské příručce *Écrire les genres*, belgická *Mettre au féminin* a quebecké *Au féminin*

⁶³ „Quant au mot *mannequin*, il est attesté au masculin pour désigner une femme (...)“ (Biron 1991: 7)

⁶⁴ Korpus InterCorp, všechny dostupné texty ve francouzštině

⁶⁵ Korpus InterCorp, všechny dostupné texty ve francouzštině

⁶⁶ *Docteure* a *auteure* viz kapitola 2.2.3. Připojení koncového –e

⁶⁷ *Professeure* viz kapitola 2.2.3. Připojení koncového –e

[em-fminisation-des-noms-de-mtier-de-titres-etc-em-strong](#) , konzultováno dne 10.3.2013) – původně na sufix –eure končila pouze substantiva s původem v latinském komparativu (*une prieure, une supérieure*).

4.2.2.4. Maskulina končící na –a, –o nebo –u

Dále jsou za obourodá považovaná maskulina zakončena na –a, –o nebo –u, např. *une tuba, une boutefeu*.

4.2.3. Připojení koncového –e

4.2.3.1. Maskulina končící na –é nebo –i

K maskulinům končícím na –i nebo –é se pro vytvoření feminina přidává koncové –e (*une députée, une apprentie...*).

4.2.3.2. Maskulina končící na souhlásku

Při tvoření feminina se připojuje koncové –e (*une adjointe, une agente, une artisane, une avocate, une commise, une consule*⁶⁸, *une consultante,...*). V některých případech dochází ke grafickým nebo výslovnostním změnám – např. ke zdvojení původní koncové souhlásky (*une chirurgienne, une colonelle*), změně původní koncové souhlásky (*une sportive, une créative...*) a k přidání přízvuku (*une greffière, une huissière, une menuisière, une officière, une pompière, une préfète...*).

V neposlední řadě je na místě zmínit formy jako *professeure, docteure* nebo *acteure*, které jsou zvláště v Québecu uživatelsky poměrně úspěšné.

⁶⁸ Ve Švýcarsku je upřednostňována forma *consulesse*

4.2.4. Antepozice nebo postpozice výrazu *femme*

Tento prostředek přechylování byl uveden jako jedna z možností ve vyjádření, které bylo publikováno v roce 1979 v *Gazette officielle*⁶⁹ v souvislosti s prosazováním feminizace (Biron 1991: 33). Později bylo od těchto forem upuštěno, protože se objevily pochybnosti o jejich přínosu v zajištění rovnoprávnosti mužů a žen.

4.2.5. Přidání sufixu

Tento způsob přechylování je upřednostňován v Québecu u pojmů *mairresse* a *contremaîtresse*, u kterých byla veřejností akceptována starší forma přechýlená pomocí sufixu *-esse* (Biron 1991: 10). I švýcarská příručka *Écrire les genres* uvádí jako femininum od substantiva *le maire* formu *la mairese*. Ve francouzském a belgickém prostředí se uplatňuje obourodá forma. Ve francouzském *Femme, j'écris ton nom* je řečeno, že forma *mairresse* je dnes vnímána negativně a proto se její používání nedoporučuje, nicméně je přípustná (Cerquiglini 1999: 22) V belgické *Mettre au féminin* je forma *mairresse* považována za zastaralou, nicméně je akceptovatelná.

4.2.6. Alternace sufixu

4.2.6.1. Maskulina, která končí na *-eur* a jsou přímými deriváty sloves

Maskulina, která končí na *-eur* (nikoli *-teur*) a jsou přímými deriváty sloves (*chercher* – *chercheur*), se přechylují pomocí sufixu *-euse* (*une annonceuse*, *une chercheuse*, *une démarcheuse*, *une entraîneuse*, *une programmeuse*). Výjimkami jsou *une éditrice*, *une exécutrice* a *une inspectrice*. Tvarům *enquêteuse* a *inventeuse* konkurují spontánně vzniklé *enquêteurice* a *inventrice*.

⁶⁹ „(...) soit par l'adjonction du mot *femme*. Exemples: *femme-magistrat*, *femme-chef d'entreprise*, *femme-ingénieur*.“ (Biron 1991: 33)

Některá podstatná jména splňující výše zmíněná kritéria byla v minulosti přechýlena za pomoci sufixu –esse. Tento sufix je dnes neproduktivní, u některých pojmů z právní oblasti se nicméně zachoval (*une demanderesse, une venderesse*).

4.2.6.2. Maskulina neodvozená od slovesa, která končí na -teur

Maskulina zakončená sufixem –teur se přechylují pomocí sufixu –trice (*une agricultrice, une animatrice, une auditrice, une directrice, une formatrice, une institutrice, une promotrice, une rectrice, une rédactrice, une sénatrice, une tutrice...*).

4.3. Specifické případy

V této podkapitole se budeme věnovat několika jednotlivým případům vývoje uživatelských tendencí ohledně přechýlených forem.

4.3.1. Doctoresse

Historie slova *doctoresse* sahá do 15. století, kdy se objevuje jako ironicky laděné označení pro vzdělanou ženu (podle <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1200533r/f638.image.r=doctoresse.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013). Nejspíš se jedná o méně používaný výraz – první výskyty nalezené korpusovou bází Frantext⁷⁰ pochází z 18. století, přičemž všech 9 výskytů je koncentrováno v jednom textu, v Jacques le Fataliste. *Doctoresse* zde označuje manželku lékaře.

Ve slovníku Pierra Richeleta z roku 1680 se slovo *doctoresse* vůbec nevyskytuje; slovník obsahuje pouze maskulinum *docteur*. Jeho význam se přitom neomezuje pouze na lékaře, nýbrž takto může být označován kdokoli, kdo úspěšně zakončil univerzitní studium (podle <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k58593308/f306.image.r=docteur.langFR>,

⁷⁰ Zahrnuty texty všech žánrů, vyhledáváno po jednotlivých staletích: 1601 – 1700 (575 textů, 22 252 134 pozic), 1701 – 1800 (554 textů, 35 330 997 pozic), 1801 – 1900 (1046 textů, 74 004 296 pozic), 1901 – 2013 (1921 textů, 124 517 492 pozic).

konzultováno dne 8.5.2013). Podobná je situace u slovníku Antoina Furetièra (1. vydání v roce 1690, konzultováno 2. vydání z roku 1702, které upravil Basnage de Bauval). Femininum *doctoresse* zmíněno není, maskulinum *docteur* může podle Furetièra označovat osoby, které úspěšně zakončily univerzitní studium a mohou vyučovat nebo aktivně působit ve studované vědním oboru (např. *Docteur en Théologie, Docteur en Droit civil, Docteur en Médecine*). K původu substantiva pak Furetière uvádí, že se ve francouzštině poprvé objevuje kolem poloviny 12. století, aby ve výše zmíněných užití nahradilo termín *maître*, který příliš zevšedněl (podle <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k57951269/f724.image.r=docteur.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013). Termín *doctoresse* není zahrnut ani v Féraudově Dictionnaire critique de la langue française z roku 1787 (podle <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k506010/f833.image.r=docteur.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013).

Z konzultovaných slovníků se *doctoresse* poprvé objevuje v Grand dictionnaire universel du XIXe siècle z let 1866 – 1877. Pod heslem Blackwell (Elisabeth) označena žena, která úspěšně dokončila studium medicíny (podle <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50724x/f791.zoom.r=doctoresse.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013). V 19. století se *doctoresse* označovaly ženy-lékařky (Rey 2012: 767) i ženy s univerzitním vzděláním v jiných oborech - v textech z 19. století bylo ve Frantextu nalezeno 5 výskytů, z nichž se ke vzdělané ženě váže nejméně jeden: „*Ô doctoresse en droit féminin (...)*“ (objevuje se ve Verlainově OEuvres poétiques complètes z roku 1896 na stránce 960). Do té doby mělo slovo ironický nádech (Picoche 1991: 217). V druhé polovině 20. století je již termín *doctoresse* považován za zastaralý a ve slovníku Grand Larousse de la langue française (Tome 2) ze 70. let 20. století se doporučuje používat i pro označení žen maskulinum *docteur* (podle <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1200533r/f638.image.r=doctoresse.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013).

4.3.2. Auteur, auteure, autrice, autoresse, authoressse

Nejstarší nalezený výskyt jedné z přechýlených forem substantiva *auteur* sahá do 18. století, kdy se v textu La Paysanne pervertie, ou les Dangers de la ville (z roku 1784) čtyřikrát objevuje v ironickém vyznění *autrice*: „*une femme savante, ou seulement pensante, est toujours laide, je vous en avertis sérieusement, et surtout une femme-auteur...À propos! Qu'est-ce donc que m'a dit Laure? Que vous vouliez écrire. Ah-ciel! Une femme-autrice!*“ (objevuje se v textu

Rétifa de la Bretonne La Paysanne pervertie, ou les Dangers de la ville z roku 1784 na stránce 143).

Ve slovníku Pierra Richeleta (z roku 1680) není uvedena žádná přechýlená forma tohoto substantiva. Pod heslem *auteur* je nicméně uvedena tato věta: „*La reine Marguerite fille de Henri II. Étoit auteur.*“ (podle <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k58593308/f114.image.r=auteur.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013). Tuto skutečnost dále rozvíjí A. Furetière (z roku 1690): „*On dit aussi d'une femme, qu'elle s'est érigée en Auteur, quand elle a fait quelque livre ou pièce de theatre.*“ (podle <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k57951269/f193.image.r=auteur.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013). Podobně vyznívá i citace, kterou pod heslem *auteur* uvádí Féraud: „*[O]n s'empresse de connoître la première auteur de cette entreprise.*“ (podle <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k506010/f250.image.r=auteur.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013). Podobné příklady nacházíme i v *Le bon usage*: „*Cette femme hautaine était l'auteur [la cause] de cette abomination*“ (Stendhal, *Rouge*, I, 19). ; „*Des vers dont elle était l'auteur.*“ (Maurois, *Lélia*, p. 13)⁷¹.

Mezi texty z 19. století byly ve Frantextu nalezeny 1 výskyt tvaru *autrice* a 2 výskyty tvaru *authoress*, všechny v díle *Esthétique de la langue française*: la déformation, la métaphore, le cliché, le vers libre, le vers populaire (autor Rémy de Gourmont, vydáno v roce 1899), jehož autor se vyslovuje ve prospěch používání formy *autrice*.

Příklady použití forem *autoresse* a *authoress* uvádí Grevisse: „*C'est tout de suite qu'aurait dû écrire cette authoress.*“ (*Léautaud, dans le Mercure de Fr. Nov. 1955, p. 387*); „*Le parfum d'iris dont l'autoresse était [...] imprégnée*“ (*Chr. Rochefort, Repos du guerrier, L.P., p.159*). Vedle *authoress* zmiňuje i *authoress*, obě formy se objevily v souvislosti s anglickými autorkami. U Montesquieua se lze setkat i s formou *auteusesse*, která se v jiných studovaných zdrojích neobjevuje (Grevisse 1993: 749).

V současné francouzštině jsou živé tvary *une auteur*, resp. *auteure* a *autrice*.

⁷¹ Citace převzaty z *Le bon usage* (Grevisse 1993: 749)

4.3.3. Maîtresse

Ve slovníku Francouzské akademie z roku 1694 následuje heslo *maîtresse* bezprostředně po heslu *maître*. Jeho popis začíná tvrzením, že má *maîtresse* skoro stejný význam jako *maître*. Mezi příklady použití termínu jsou uvedeny tyto: *maîtresse d'école*, *maîtresse des Novices*, dále manželka důstojníka, ženy s určitým vzděláním a ženy těšící se zájmu mužů (i za účelem sňatku, ale ne nezbytně) (podle <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50398c/f13.image.r=le%20dictionnaire%20de%20l%27acad%C3%A9mie%20fran%C3%A7aise%201694.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013). Pierre Richelet (z roku 1680) pak tomuto termínu připisuje následující významy: žena, která má sluhy, manželka muže, který může být označován substantivem *maître*, žena, která něco vyučuje, která dbá na chování mladých dívek, žena, ke které je citově vázán nějaký muž (podle <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k58593308/f505.image.r=maitresse.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013). Naopak Antoine Furetière (1690) uvádí pouze *maîtresse d'école* - ženu, která učí děti číst a psát (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5795138h/f195.image.r=maitresse.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013). ve Féraudově Dictionnaire critique je výslovně řečeno, že o nejvyšších ženských představitelkách monarchie je vhodné použít maskulinum *maître* a nikoli femininum *maîtresse* (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50602b/f596.image.r=maitresse.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013).

„Milenka“ jako jeden z významů slova *maîtresse* přetrvává: „*Maîtresse a pris le sens de « femme avec qui un homme a des relations charnelles en dehors du mariage » (...).*“ (Grevisse 1993: 744).

5. Současné tendence

Z článků vycházejících v několika frankofonních denících⁷² lze soudit, že proces feminizace zaznamenal ve všech čtyřech studovaných zemích značné úspěchy, přestože přechylování není důsledné: ve stejném článku lze nalézt „*Marie-Jo Zimmermann, député UMP*“ i „*les administratrices dans les sociétés françaises*“ (podle http://www.lemonde.fr/economie/article/2013/02/12/les-femmes-sont-toujours-aussi-peu-nombreuses-a-la-tete-des-entreprises_1830723_3234.html?xtmc=feminisation&xtcr=22 , konzultováno dne 14.5.2013). Při namátkovém prohlížení zveřejněných článků se zdá, že jsou přechýlené formy běžně používány. Podobně vyznívá i hledání několika přechýlených forem z veřejnoprávního prostředí v korpusu webových textů FrWaC⁷³. Pro výraz *administratrice* bylo nalezeno 95 výskytů, zatímco pro výraz *administrateur* 55 817 výskytů; pro výraz *la ministre* 13 342 výskytů a pro výraz *le ministre* 55 963 výskytů. Přestože jsou počty výskytů dotyčných dvou maskulin a feminin značně rozdílné, je třeba vzít v úvahu povahu dotyčného povolání (např. lze předpokládat, že bude více mužů – administrátorů webových stránek, mezi ministry také bývá více mužů než žen).

Dále lze pozorovat změnu v přístupu k feminizaci u žen v nejvyšších pozicích. Švýcarský list *Le Matin* referuje o slovní výměně, která proběhla během interpelací ve francouzském parlamentu. Ministryně Cécile Duflot se poté, co byla oslovena „*Madame le ministre*“ ostře ohradila a vyžadovala přechýlení názvu své funkce (podle <http://www.lematin.ch/monde/europe/cecile-duflot--appelezmoi-madame-ministre/story/21956116> , konzultováno dne 14.5.2013). Následné komentáře k článku vyjadřují postoje pozitivní i negativní k feminizaci. Lze soudit, že feminizaci favorizuje i vzrůstající charakter počtu žen na vysokých pozicích: „*[U]ne résistance à la féminisation des grades et fonctions existerait chez certaines femmes qui occupent pour la première fois un poste jusque-là réservé à un homme. (...) Mais cette résistance n'aurait qu'un temps : dès la nomination de la deuxième femme à ce poste, le besoin d'être appelée par un titre masculin disparaît (...)*“ (podle <http://archives.lesoir.be/la-chef-est-en-passe-de-devenir-cheffe-epingle-t-20121109-025UYW.html?queryand=f%E9minisation&firstHit=0&by=10&when=-1&sort=datedesc&pos=6&all=513&nav=1> , konzultováno dne 14.5.2013). Debata o zavedení

⁷² Le Monde, Le Soir, Le Matin, Le Soleil (nic relevantního k tématu nenalezeno) a Le Parisien

⁷³ Velikost korpusu 1 613 814 684 pozic.

kvót na procentuální zastoupení žen v nejvyšších kruzích⁷⁴ stále probíhá - jejich zavedení, nebo i samotný politicko-společenský tlak v této otázce by mohl feminizaci dále favorizovat.

Z dalšího článku můžeme usuzovat, že se nadále vyvíjejí i uživatelské tendence. Belgický *Le Soir* informuje v článku zveřejněném v listopadu 2012 o plánovaném přepracovaném (aktualizovaném) vydání příručky *Mettre au féminin*. Jako motivaci k tomuto kroku uvádí právě uživatelské tendence – např. místo příručkou navrhované formy *la chef* se v Belgii spontánně ujala *la cheffe* (podle <http://archives.lesoir.be/la-chef-est-en-passe-de-devenir-cheffe-epingle-t-20121109-025UYW.html?queryand=f%E9minisation&firstHit=0&by=10&when=-1&sort=datedesc&pos=6&all=513&nav=1> , konzultováno dne 14.5.2013).

6. Praktická část

Poslední část práce je pojata jako praktická ukázka toho, jak se v průběhu 20. století a počátku 21. století měnila frekvence užívání vybraných přechýlených forem ve zvoleném typu textů (romány). Bylo vybráno 6 substantiv: avocat/ avocate, président/ présidente, écrivain/ écrivaine, rédacteur/ rédactrice, chirurgien/ chirurgienne a traducteur/traductrice. Cílem bylo vybrat taková povolání, která již na počátku 20. století existovala, u kterých je alespoň do určité míry obvyklé, že je vykonávají ženy, u kterých by nemělo být příliš mnoho pochybností o proměnlivosti kontextu, ve kterém se mohou objevit (např. z tohoto důvodu nevyhovuje *maîtresse* – ve významu „milénka“ je pro účely praktické ukázky bezcenná a současně by pravděpodobně bylo množství nalezených výskytů natolik vysoké, že by nebylo možné od sebe použití v různých významech oddělit) a jejichž přechýlená forma alespoň okrajově existovala po celé 20. století (tj. byla ponechána stranou obourodá substantiva jako *médecin* nebo *ministre*). Rovněž byly ponechány stranou zejména manuální profese s nižším společenským statutem, u kterých feminizace nepředstavuje problém.

Studované období bylo rozděleno na 3 části: období mezi lety 1900 – 1950, kdy ženy získávají politicko-právní rovnoprávnost, období 1951 – 1970 před otevřením debaty o genderově neutrálním, resp. adekvátním vyjadřování a 1971 – 2007. Lze předpokládat, že

⁷⁴Např. ve Francii by měl podíl žen v nejvyšších pozicích dosáhnout 20% v roce 2014, na rok 2017 je plánováno 40% (podle http://www.lemonde.fr/economie/article/2013/02/12/les-femmes-sont-toujours-aussi-peu-nombreuses-a-la-tete-des-entreprises_1830723_3234.html?xtmc=feminisation&xtcr=22 (konzultováno dne 14.5.2013))

frekvence vyhledávaných feminin se bude zvyšovat a že k výraznějšímu zvýšení dojde mezi 2. a 3. zkoumaným obdobím, právě jako výsledek aktivit propagátorů feminizace.

6.1. Charakteristika použitého korpusu

K práci byly použity korpusy z báze Frantext:

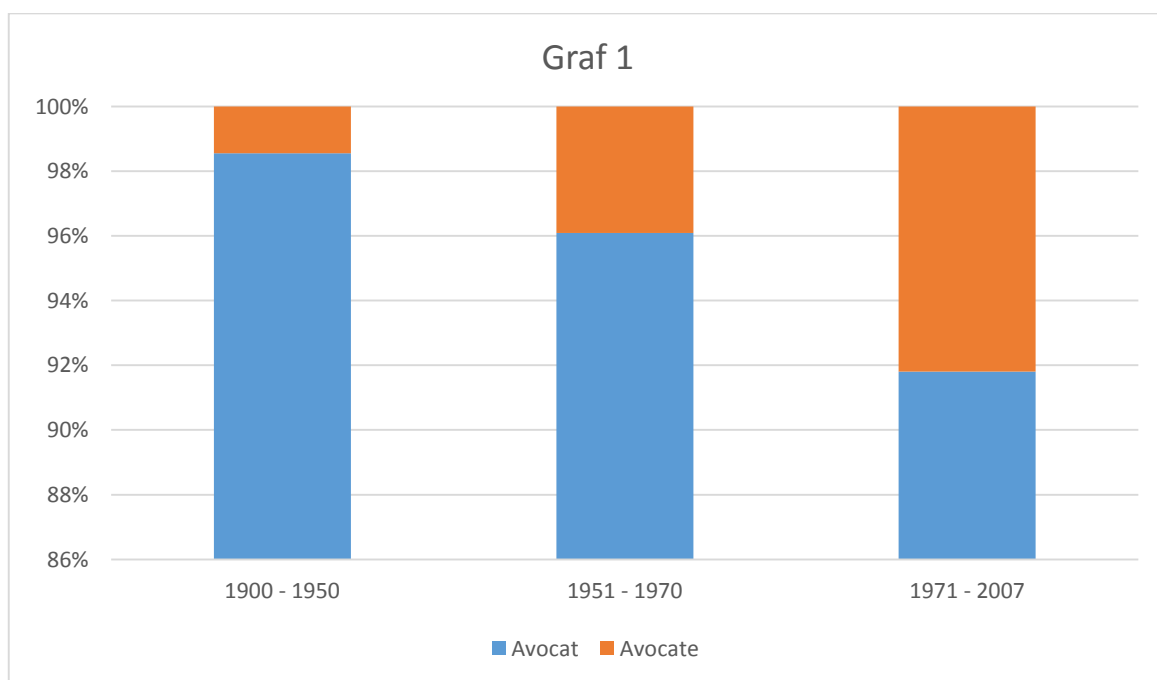
- A) Romány 1900 – 1950: 327 textů, velikost korpusu 24 925 909 pozic
- B) Romány 1951 – 1970: 106 textů, velikost korpusu 9 283 432 pozic
- C) Romány 1971 – 2007: 222 textů, velikost korpusu 19 308 424 pozic

6.2. Avocat/ Avocate

Absolutní hodnoty:

	1900 - 1950	1951 - 1970	1971 - 2007
Avocat	478	344	437
Avocate	7	14	39

Relativní hodnoty:

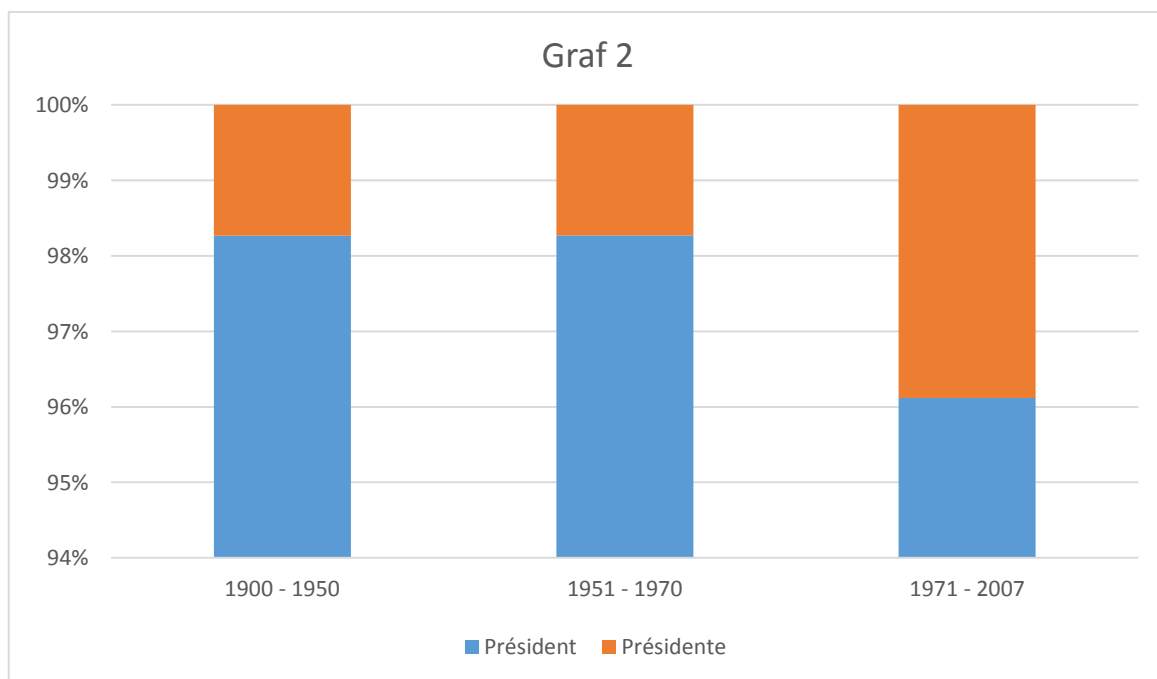

6.3. Président/ présidente

Absolutní hodnoty:

	1900 1950	-	1951 1970	-	1971 2007	-
Président	1192		341		693	
Présidente	21		6		28	

Relativní hodnoty:

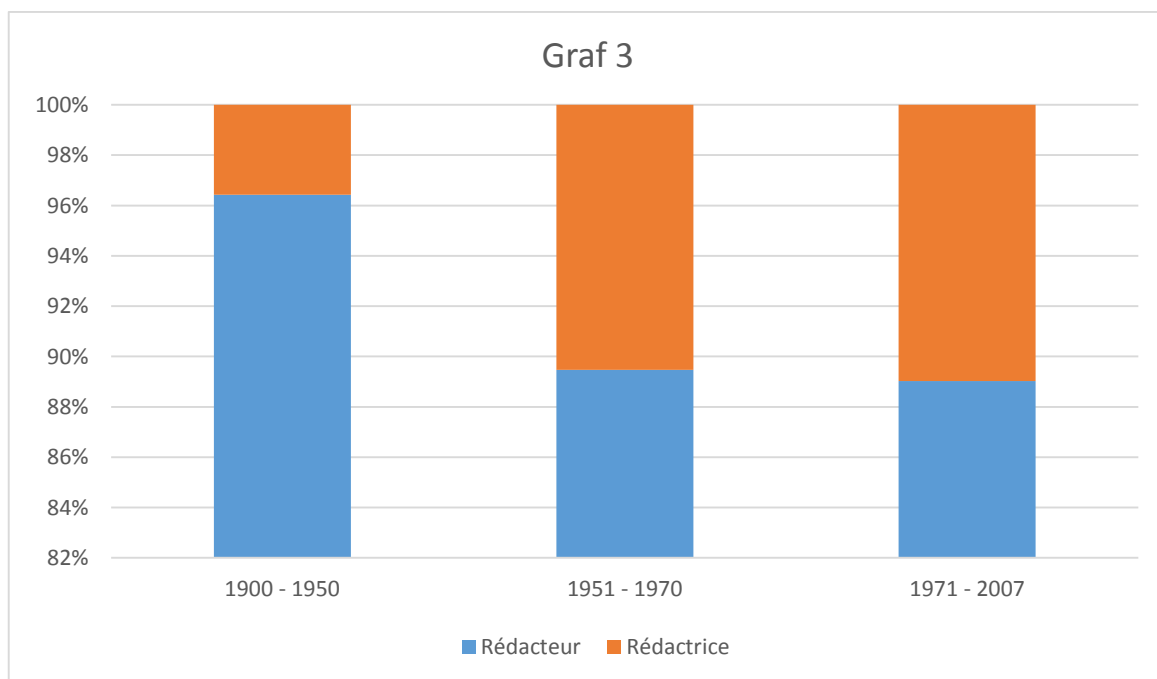

6.4. Rédacteur/ rédactrice

Absolutní hodnoty:

	1900 - 1950	1951 - 1970	1971 - 2007
Rédacteur	81	17	73
Rédactrice	3	2	9

Relativní hodnoty:

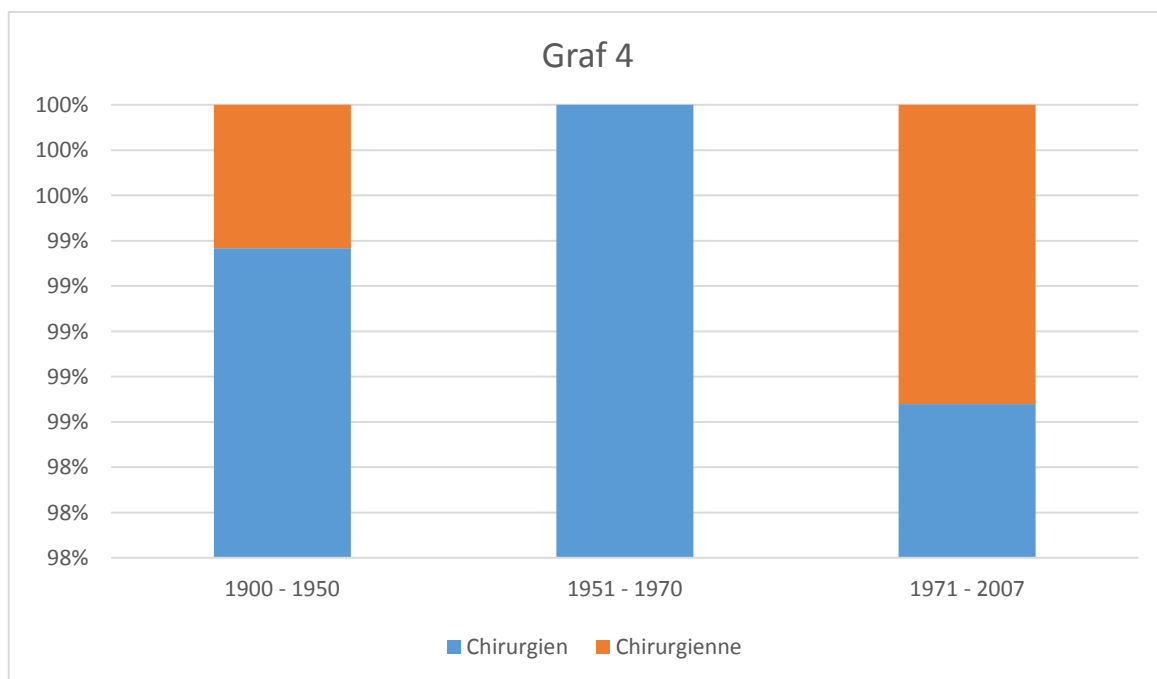

6.5. Chirurgen/ chirurgienne

Absolutní hodnoty:

	1900 - 1950	1951 - 1970	1971 - 2007
Chirurgien	157	53	224
Chirurgienne	1	0	3

Relativní hodnoty:

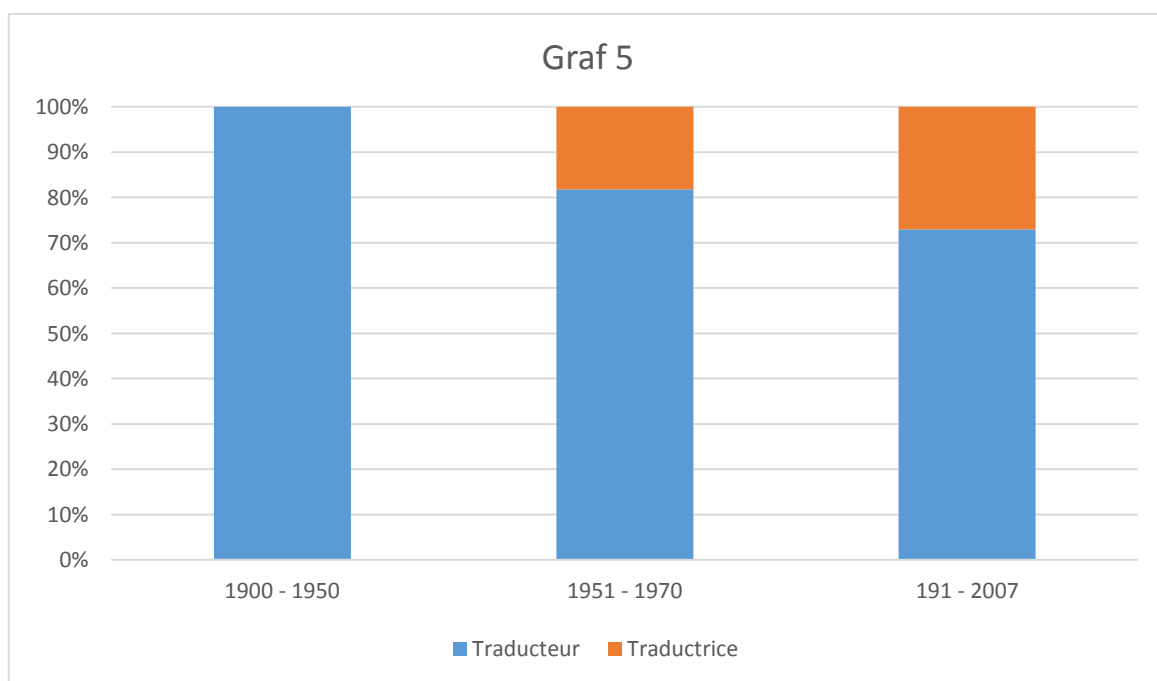

6.6. Traducteur/ traductrice

Absolutní hodnoty:

	1900 - 1950	1951 - 1970	1971 - 2007
Traducteur	20	9	39
Traductrice	0	2	17

Relativní hodnoty:

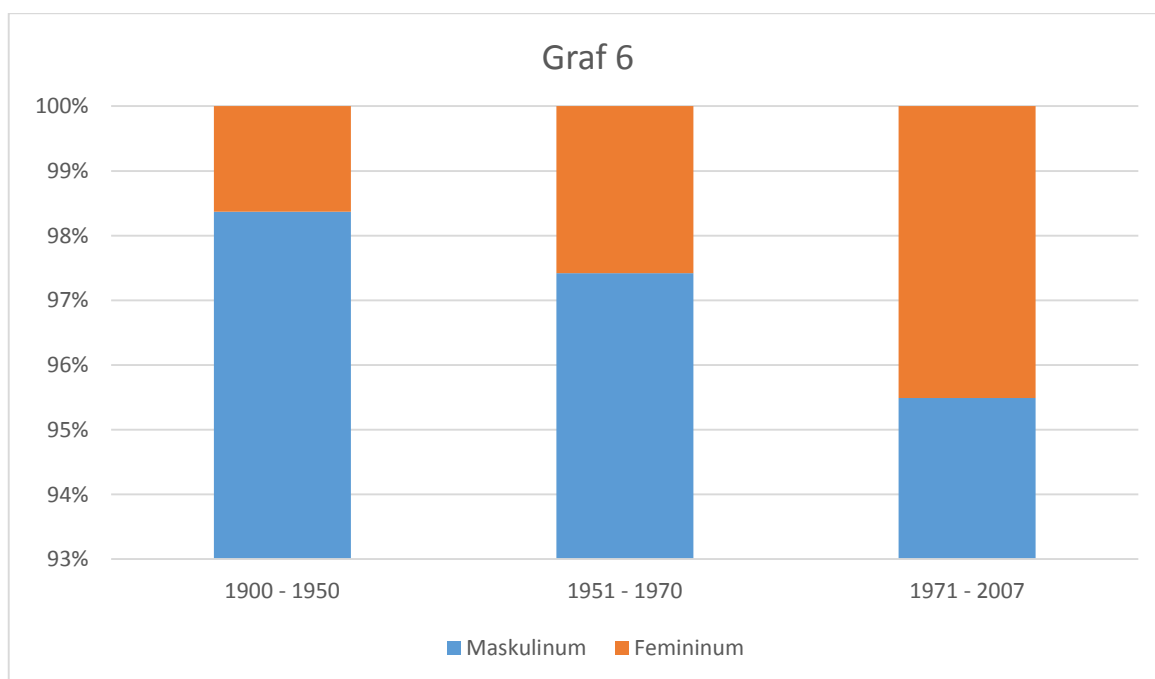

6.7. Souhrnné výsledky

Absolutní hodnoty:

	Maskulinum	Femininum
1900 - 1950	1928	32
1951 - 1970	906	24
1971 - 2007	2180	103

Relativní hodnoty:

7. Závěr

Přestože se při pohledu na Graf 6 může zdát, že se původní předpoklad potvrzuje, mohou být výsledky zkresleny několika faktory, včetně povahy zvoleného typu textů. V první řadě je třeba věnovat pozornost faktu, že přestože procentuální zastoupení feminin podle Grafu 6 roste, zůstává stále velmi malé, v prvních dvou sloupcích dokonce na hranici statistické chyby. Další problém představují nízké absolutní hodnoty nalezených feminin. V Tabulce 1 je pro období 1900 – 1950 uvedeno 7 výskytů, 6 z nich ale pochází z jednoho textu. Údaje prezentované v Grafu 3 se původnímu předpokladu zcela vymykají. Těžko zhodnotitelné výsledky představuje i Graf 4, kdy nebyl pro období 1950 – 1971 nalezen žádný výskyt daného feminina. Určitou roli v tom mohla sehrát i velikost korpusu, která je oproti dvěma zbývajícím obdobím 2x až 3x menší. Největší nárůst výskytu příslušného feminina registrujeme v Grafu 6. Podíváme-li se ale na absolutní hodnoty, zjistíme, že počty nalezených maskulin i feminin jsou velmi nízké, což opět snižuje věrohodnost získaných údajů. Proto je na místě Graf 7 vnímat spíše jako určitou ukázkou, než odraz skutečného stavu.

Na závěr lze říci, že rozhodujícím faktorem pro postoj k fenoménu feminizace je připuštění nebo odmítnutí schopnosti maskulina rovnoměrně zatupovat mužské i ženské subjekty. I přes lingvistické teorie klonící se k arbitrárnosti mluvnického rodu je na místě zmínit, že u životných subjektů se mluvnický rod s biologickým pohlavím v naprosté většině případů shoduje. Různé studie pak dokazují, že mluvnický rod má prokazatelný vliv na interpretaci daných sekvencí. Proto se používání přechýlených forem jeví pro zajištění sociální visibility žen a faktické rovnosti obou pohlaví nezbytné. Přestože feminizace není v současné době důsledná, lze potvrdit, že proces od prvních aktivit ze sedmdesátých let výrazně pokročil. Nadále lze očekávat vývoj uživatelských preferencí v souvislosti s konkrétními formami i pozitivnější přístup ze strany žen úspěšných v donedávna čistě mužských oblastech.

8. Bibliografie

- Biron, Monique. 1999.** *Au Féminin Guide de féminisation des titres de fonction et des textes*. Québec : Les Publications du Québec, 1999.
- Cerquiglini, Bernard. 1999.** *Femme, j'écris ton nom*. 1999.
- Čermák, František. 2010.** *Lexikon a sémantika*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2010.
- Colin, Jean-Paul. 2003.** *Le Lexique. Le grand livre de la langue française*. Paříž. Seuil, 2003
- Diki-Kidiri, M., Joly, H. a Murcia, C. 1981.** *Guide de la néologie*. Paříž : Conseil international de la langue française, 1981.
- Dubois, Jean. 1999.** *Dictionnaire de la langue française*. Paříž : Larousse-Bordas, 1999.
- . **1989.** *Dictionnaire de la langue française*. Paříž : Larousse, 1989.
- Elmiger, Daniel. 2008.** *La féminisation de la langue en français et en allemand*. Paříž : Honoré Champion, 2008.
- Fuchs, Catherine. 1996.** *Les ambiguïtés du français*. Paříž : Ophrys, 1996.
- Gadet, Françoise. 2003.** *La variation : Le français dans l'espace social, régional et international. Le grand livre de la langue française*. Paříž : Larousse-Bordas, 1999.
- Greimas, A.J. 1969.** *Dictionnaire de l'ancien français*. Paříž : Librairie Larousse, 1969.
- Grevisse, Maurice. 1993.** *Le bon usage*. Paříž : Éditions Duculot, 1993.
- Guimon, S., Martinot, D. a Chatard, Armand. 2005.** *Impact de la féminisation lexicale des professions sur l'auto- efficacité des élèves : une remise en cause de l'universalisme masculin ? L'année psychologique*. 2005, Sv. 105, 2.
- Hauser, Přemysl. 2009.** *Základní pojmy z nauky o slovní zásobě a tvoření slov*. Brno : Masarykova univerzita Pedagogická fakulta, 2009.
- Hendrich, J., Radina, O. a Tláškal, J. 2001.** *Francouzská mluvnice*. Plzeň : Nakladatelství Fraus, 2001.
- Hockett, Charles F. 1958.** *A Course in Modern Linguistics*. New York : The Macmillian Company, 1958.

Houdebine, Anne-Marie. 1992. Sur la féminisation des noms de métiers en France. *Recherches féministes*. 1992, Sv. 5, 1.

Lyons, John. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1968.

Martinet, André. 1975. *Évolution des langues et reconstruction*. Vendôme : Presses Universitaires de France, 1975.

Monteil, Christian a Robert-Bobée, Isabelle. 2006. Différentiels sociaux et familiaux de mortalité aux âges actifs : quelles différences entre les femmes et les hommes ? . *Economie et statistique*. 2006, Sv. 398, 398-399.

Neumann, Josef. 1992. *Velký francouzsko-český slovník*. Praha : Academia, 1992.

Pataki, Patrick. 1997. *Česko-francouzský slovník z oblasti právní, správní a politické*. Praha : Linde Praha a.s., 1997.

Picoche, Jacqueline. 1991. *Dictionnaire étymologique du français*. Paříž : Dictionnaires Le Robert, 1991.

Rey, Josette Rey-Debove a Alain. 2012. *Le Petit Robert*. Paříž : Dictionnaires Le Robert, 2012.

Riegel, Martin. 1994. *Grammaire méthodique du français*. Paříž : Presses Universitaires de France, 1994.

Vachon-L'Heureux, Pierette. 1992. Quinze ans de féminisation au Québec: de 1976 à 1991. *Recherches féministes*. 1 1992, Sv. 5, 1.

Guide de formulation non sexiste. Chancellerie fédérale, 2000.

<http://www.academie-francaise.fr/la-langue-francaise/le-francais-aujourd'hui> , konzultováno dne 10.3.2013

<http://www.assemblee-nationale.fr/elections/dates.asp>, konzultováno dne 5.5.2013

<http://www.assemblee-nationale.fr/elections/dates.asp> , konzultováno dne 5.5.2013

<http://www.culture.gouv.fr/culture/dglf/coeter/feminisation/accueil-feminisation.html>,
konzultováno 2.11.2010

<http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/trombinoscope/Vrepublique/Legis08/fabius-laurent-20081946.asp> , konzultováno dne 5.5.2013

<http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/trombinoscope/Vrepublique/Legis08/chirac-jacques-29111932.asp> , konzultováno dne 5.5.2013

<http://www2.cfwb.be/franca/femini/feminin.htm>, konzultováno 2.5.2013

http://justice.belgium.be/fr/service_public_federal_justice/organisation/moniteur_belge/ ,
konzultováno dne 5.5.2013

<http://www.arllfb.be/organisation/activites.html> , konzultováno dne 5.5.2013

http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/severni_amerika/kanada/politika/vnitropoliticka_charakteristika.html , konzultováno dne 5.5.2013

http://www.academie-francaise.fr/la-langue-francaise/questions-de-langue#38_strong-em-fminisation-des-noms-de-mtier-de-titres-etc-em-strong , konzultováno dne 10.3.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1200533r/f638.image.r=doctoresse.langFR>,
konzultováno dne 8.5.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k58593308/f306.image.r=docteur.langFR>, konzultováno
dne 8.5.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k57951269/f724.image.r=docteur.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k506010/f833.image.r=docteur.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50724x/f791.zoom.r=doctoresse.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1200533r/f638.image.r=doctoresse.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k58593308/f114.image.r=auteur.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k57951269/f193.image.r=auteur.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k506010/f250.image.r=auteur.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50398c/f13.image.r=le%20dictionnaire%20de%20l%27acad%C3%A9mie%20fran%C3%A7aise%201694.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k58593308/f505.image.r=maitresse.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5795138h/f195.image.r=maitresse.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50602b/f596.image.r=maitresse.langFR>, konzultováno dne 8.5.2013

<http://www.lematin.ch/monde/europe/cecile-duflot--appelezmoi-madame-ministre/story/21956116> , konzultováno dne 14.5.2013

http://www.lemonde.fr/economie/article/2013/02/12/les-femmes-sont-toujours-aussi-peu-nombreuses-a-la-tete-des-entreprises_1830723_3234.html?xtmc=feminisation&xtcr=22 , konzultováno dne 14.5.2013

<http://archives.lesoir.be/la-chef-est-en-passe-de-devenir-cheffe-epingle-t-20121109-025UYW.html?queryand=f%E9minisation&firstHit=0&by=10&when=-1&sort=datedesc&pos=6&all=513&nav=1> , konzultováno dne 14.5.2013

http://www.hefr.ch/files/hesso/ecrire_les_genres.pdf, konzultováno dne 14.5.2013

http://www.polyglotte.com/recherchons_traducteurs.aspx , konzultováno dne 18.5.2013).

9. Résumé

La féminisation des noms de métier est devenue un sujet de débat public au cours des années soixante-dix après que les mouvements féministes s'étaient opposés à l'androcentrisme de la langue – de nombreuses femmes occupant les postes jusqu'à peu de temps avant exclusivement masculins étaient d'habitude appelées par les substantifs masculins.

Il paraît que du point de vue diachronique, la féminisation des noms de métier ne pose aucun problème de nature morphologique. Il est possible de trouver dans les textes anciens un nombre d'occurrences des noms féminins non négligeable. Malgré cela, nous ne pouvons pas affirmer si le féminin en question désignait une femme effectuant le métier ou la femme d'un homme effectuant le métier.

Aujourd'hui, le but principal de la féminisation est d'assurer la visibilité sociale des femmes. Comme nous pouvons constater à partir de plusieurs recherches menées dans ce domaine, le genre grammatical du nom utilisé influence l'interprétation d'un tel énoncé. Puisque le masculin est incapable d'assurer la représentation égale des sujets masculins et féminins, la féminisation se montre nécessaire de point de vue sociolinguistique. Non en dernier lieu, il a été démontré que n'utiliser que le masculin peut être décourageant pour les jeunes filles lorsqu'elles choisissent leur formation et leur métier. La visibilité sociale ne peut pas ainsi être considérée purement symbolique.

Ensuite nous avons porté notre attention aux objections de la féminisation. Le plus grand souci en ce qui concerne la féminisation consiste en dévalorisation des formes féminisées. Cette dévalorisation peut être liée soit à un suffixe utilisé lors de la formation du féminin, soit à la forme féminine elle-même. Parmi les suffixes, le plus dévalorisant serait le suffixe *-esse*, aujourd'hui improductif et déconseillé par les guides officiels de la féminisation. D'autres suffixes potentiellement péjoratifs surtout pour les métiers haut de gamme sont *-euse* et *-trice*. En parlant de la dévalorisation des formes féminisées, il faut mentionner les cas, où la forme féminine a pris un sens vulgaire ou moins prestigieux que la forme masculine. Une autre difficulté subsiste en homonymie des certaines formes féminines avec des machines, des objets et des noms de domaines d'activité. Néanmoins, notre étude de la problématique n'a pas confirmé que cette objection soit juste. Un autre argument des critiques de la féminisation porte sur la supposée valeur générique du masculin, qui serait ainsi un genre de base, autrement dit non marqué et apte à représenter les sujets des deux sexes. Comme il a été déjà indiqué, cette attitude a été contestée. Ensuite, nous avons traité la relation des locuteurs francophones à la

langue et leur attitude face aux changements de la langue. À la fin du chapitre est brièvement traitée la question de l'euphonie concernant les formes féminines.

Afin de bien saisir les démarches socio-politiques en ce qui concerne la féminisation, nous avons étudié la situation dans quatre pays (resp. régions) francophones. Il s'avère juste d'affirmer que c'était au Québec que les premiers efforts de féminiser ont apparus. En Belgique la féminisation paraît bien attestée et ancrée dans plusieurs normes juridiques. La situation en France est marquée par une forte opposition, surtout de la part de l'Académie française. Le cas de Suisse est particulier pour l'acquisition tardive des droits des femmes et pour le système fédéral.

Pour pénétrer au noyau linguistique de la problématique de la féminisation, il est indispensable d'étudier l'origine et le caractère de la notion du genre grammatical. La question principale porte sur le caractère arbitraire ou non-arbitraire du genre grammatical. Historiquement, la création du féminin était expliquée à l'aide des critères sémantiques. Or, la linguistique moderne s'oppose à cette approche et considère le genre grammatical une catégorie purement formelle et sans attachement sémantique à la réalité. Car seulement les catégories grammaticales qui rendent possible de faire la différence entre deux séquences autrement identiques sont utiles dans la langue, le genre grammatical serait donc inutile.

Quant aux tendances contemporaines, il est possible de constater que les formes féminisées sont attestées dans les quatre pays étudiés. Bien que la féminisation ait avancé vite pendant les dernières décennies, l'utilisation des formes féminines, même si fréquente, reste inconséquente. Néanmoins, il semble que les femmes occupant de hauts postes prennent une attitude plus positive face à la féminisation. Non en dernier lieu, ce sont les préférences de certaines formes féminines aux autres qui évoluent.

Les résultats de recherche sur les corpus de la base textuelle Frantext montreraient la croissance de la fréquence des formes féminines choisies. Par contre, il est à remarquer que la crédibilité des résultats a été diminuée par divers facteurs, surtout par le genre des textes utilisés et par le bas nombre des occurrences.